

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za dijalektologiju i povijest hrvatskoga jezika

Zagreb, studeni 2015.

FONOLOŠKI OPIS CRNOLUŠKOGA GOVORA

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS

Mentorica:

dr. sc. Marija Malnar Jurišić, prof.

Student:

Hrvoje Kovač

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Metodologija istraživanja i informatori	2
2.1. Transkripcija	3
2.2. Kratice.....	4
3. Crni Lug.....	6
3.1. Govor	7
3.2. Iz povijesti.....	7
3.3. Stanovništvo.....	8
4. Kajkavsko narječje i dijalekti	9
5. Goranska kajkavština.....	12
5.1. Rani razvoj i klasifikacija	13
5.2. Opće fonološke karakteristike.....	15
5.3. Daljnja podjela.....	17
6. Fonologija crnoluškoga govora	19
6.1. Vokalizam	19
6.1.1. Realizacija vokala.....	20
6.1.2. Distribucija vokala.....	23
6.1.3. Podrijetlo vokala.....	24
6.2. Konsonantizam	30
6.2.1. Realizacija konsonanata.....	30
6.2.2. Distribucija konsonanata	32
6.2.3. Podrijetlo konsonanata	34
6.3. Naglasni sustav	35
6.3.1. Realizacija naglasaka.....	35
6.3.2. Distribucija naglasaka.....	36
6.3.3. Podrijetlo naglasaka.....	36
7. Crnoluški i susjedni govori.....	37
8. Govor mladih u Crnom Lugu	42
8.1. Vokalizam	43
8.2. Konsonantizam	44
8.3. Naglasni sustav	44
8.4. Sinteza.....	44
9. Zaključak	45
10. Ogladni tekstovi iz korpusa	47
11. Popis karata	50
12. Popis tablica.....	50
13. Literatura	51
14. Sažetak i ključne riječi.....	53

1. Uvod

Ovaj je rad dijalektološki i svrha mu je opisom fonološke razine jednoga mjesnog idioma pridonijeti istraživanjima kajkavskoga narječja na području Gorskoga kotara, koje i dalje ostaje jednim od dijalektološki slabo istraženih područja. Idiom koji se u radu opisuje govor je Crnoga Luga, sela u Gorskome kotaru smještenoga podno planine Risnjak između triju većih središta – Delnica, Čabra i Rijeke. Crnoluški govor pripada zapadnome podtipu gorskokotarske kajkavštine, kao i govori s područja Čabra, Ravne Gore ili Delnica, a dosad je dijalektološki sustavnije obrađen tek u jednome diplomskom radu. U radu se stoga najprije pomnije opisuje geografski položaj Crnoga Luga, pričem se ističu i neki podaci o povijesnomu razvoju ovoga mjesta, uzevši u obzir okolna naselja i kontakte s drugim idiomima. Uspostavlja se i kratki teorijski okvir koji uključuje dosadašnje spoznaje o kajkavskome narječju u cjelini, s ciljem da se pobliže, kao važan dijalekt toga narječja, odredi gorskokotarska (goranska) kajkavština. U tom se kontekstu potom fonološki opisuju dva stanja u crnoluškome govoru – govor starijih i govor mladih. Na temelju govora starijih govornika uspostavlja se osnovni fonološki inventar – analiziraju se vokalizam, konsonantizam i prozodijska obilježja te se opisuje realizacija glasova, njihova distribucija i podrijetlo. Budući da se kajkavski govori na području Gorskoga kotara u literaturi dijele i na dijalekatske tipove, uspostavljeni se fonološki sustav promatra u odnosu na govore Delnica, Čabra i Prezida koji su mu i geografski i fonološki bliski. Sličnosti i razlike susjednih govora na ovome prostoru potvrdit će i tezu kako su se na području Gorskoga kotara, relativno malenome geografskom prostoru, razvili izrazito raznoliki kajkavski fonološki sustavi (barem što se tiče vokalizama). Kako se svaki jezik s vremenom mijenja te gubi i stječe elemente i svojstva, fonološki se na kraju analizira i govor mlađe generacije ne bi li se u njemu uočila očekivana odstupanja od starijega stanja.

Rad je istraživačkoga tipa, nastao je na temelju terenskoga dijalektološkog istraživanja. Korpus tekstova na kojima se vrši lingvistička analiza prikupljen je snimanjem spontanoga govora izvornih govornika na području Crnoga Luga te njegovom pomnom transkripcijom.

Ciljevi su rada s jedne strane na temelju korpusa sakupljenih audiosnimki fonološki opisati crnoluški govor, istaknuti njegove sličnosti i razlike u odnosu na ostale govore zapadne goranske kajkavštine i upotpuniti dosadašnjim istraživanjima ocrtanu dijalektološku kartu govora Gorskoga kotara. S druge strane cilj je istražiti je li se, i na koji način, ovaj govor s vremenom promijenio, ne bi li se došlo do zaključaka o smjeru njegova daljnjeg razvoja, ali i o mogućnostima njegova nestanka.

2. Metodologija istraživanja i informatori

Terensko istraživanje vršilo se na području Crnoga Luga u navratima od proljeća 2012., do kasnoga ljeta 2015. godine. Provodilo se uz pomoć diktafona – snimao se spontani govor (ili razgovor) pojedinaca informatora koji su izvorni govornici crnoluškoga govora. Sudjelovale su dvije skupine informatora (govornika) – starija i mlađa. Stariji su informatori Cvetica Malnar (r. 1943.), Ivanka Kovač (r. 1941.) i Anton Kovač (r. 1936.), pojedinci s osnovnoškolskim obrazovanjem koji za svoga života nisu napuštali Crni Lug na dulje vremensko razdoblje. Mlađe su informatorice Tea Turk (r. 1984.) i Bruna Pleše (r. 1985.), obje zaposlene i sa završenim fakultetskim obrazovanjem, zbog čega su određena razdoblja svoga života provele u većim gradovima kao što su Zagreb ili Rijeka. Informator Žarko Kovač (r. 1960.) svojim se godištem ne uklapa ni u jednu od predviđenih skupina međutim snimka njegova govora izvrsno je poslužila kao izvor rješenja u određenim trenucima nedoumice.

Prikupljene snimke čine korpus tekstova na osnovu kojih je izvršena lingvistička analiza. Zbog velike količine snimljenoga materijala priloženi su samo dijelovi snimaka – transkribirani fonološki, po načelima transkripcije tradicionalne hrvatske dijalektologije.¹ Većina se primjera navedenih u analitičkome dijelu ovoga rada može pronaći na snimljenome materijalu međutim kadšto su zbog dodatne eksplikacije navedeni i primjeri kojih nema u korpusu, već ih je ispitivač prilikom istraživanja zabilježio rukom.

Vokalizam, konsonantizam i naglasni sustav promatrani su zasebno i uključuju opis realizacije fonema, popis pravila njihove distribucije te istraživanje njihova podrijetla. Glasovi su glavninom bilježeni fonološki.

Govor mlađe generacije analiziran je na način da se u njemu promatraju isključivo odstupanja od stanja potvrđenog u starijih govornika te se kao takva i ističu. Ostali elementi, ukoliko nisu spomenuti, smatrani su jednakim onima u govoru starije generacije.

¹ Transkribirani korpus tekstova nalazi se u prilogu.

2.1. Transkripcija

a – zatvoreni vokal *a*

e – zatvoreni vokal *e*

e – otvoreni vokal *e*

o – zatvoreni vokal *o*

u – neslogotvorno *u* (poluvokal u *ou*)

i – neslogotvorno *i* (poluvokal u *ei*)

y – reducirani, oslabljeni vokal *i*

w , u – bilabijalni zvučni spirant

∂ – poluglas šva

$\check{\text{e}}$ – jat

l – samoglasno *l*

r – samoglasno *r*

\check{c} – palatalna afrikata (između *č* i *c*)

$\check{ž}$ – palatalna afrikata (između *dž* i *đ*)

l – palatalni sonant *lj*

n – palatalni sonant *nj*

e – prednji praslavenski nazal

o – stražnji praslavenski nazal

* praslavenski oblik

' mjesto naglaska

– duljina

2.2. *Kratice*

A. – akuzativ

D. – dativ

G. – genitiv

gl. – glagol

gl. pr. – glagolski pridjev

I. – instrumental

im. – imenica

jd. – jednina

L. – lokativ

m. r. – muški rod

mn. – množina

N. – nominativ

pr. – pridjev

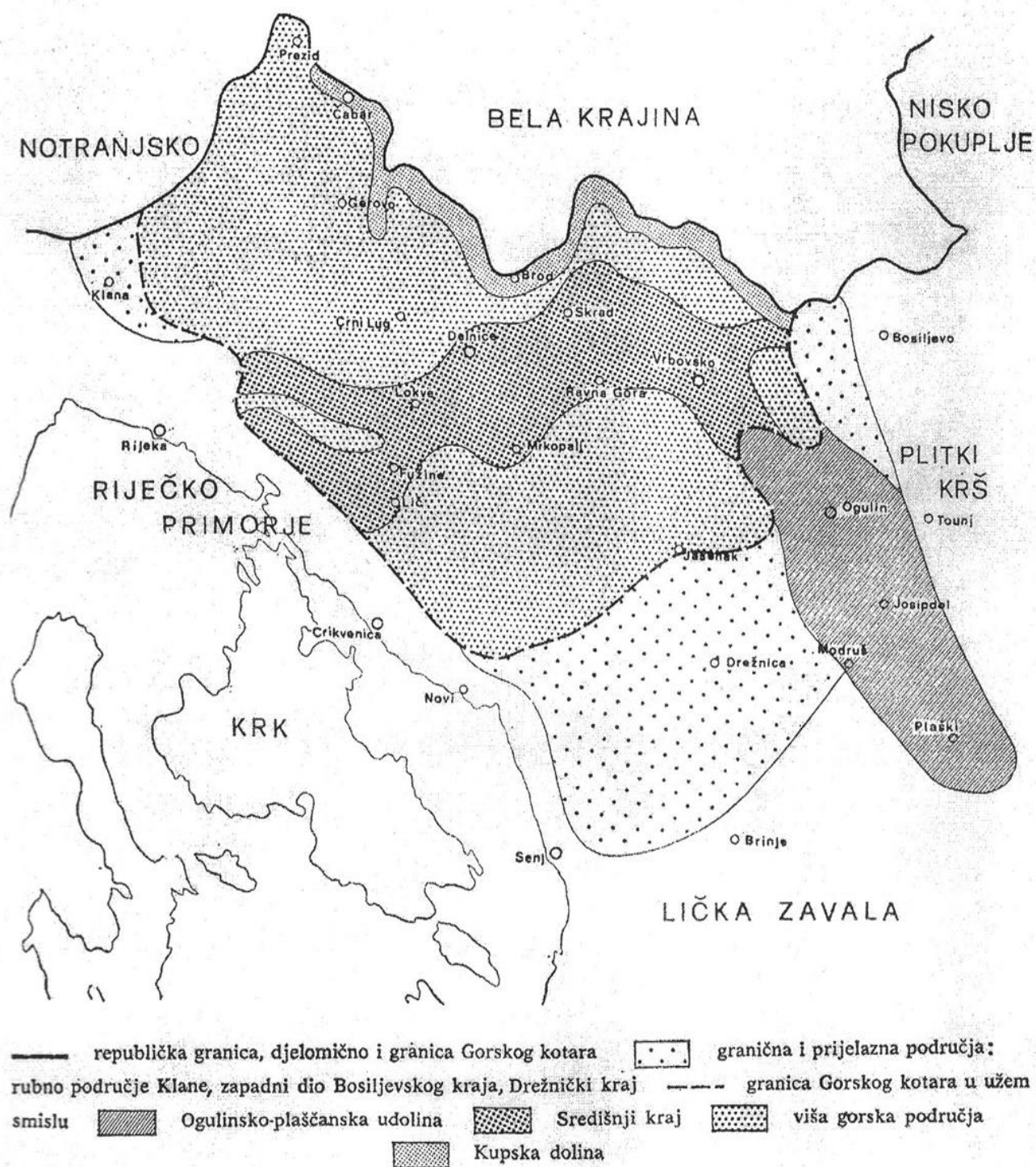
pril. – prilog

s. r. – srednji rod

V. – vokativ

zam. – zamjenica

ž. r. – ženski rod

Karta 1. Crni Lug na karti Gorskog kotara iz knjige *Gorski kotar*, 1981.

3. Crni Lug

Crni je Lug selo na zapadu Hrvatske, u središnjemu dijelu Gorskoga kotara, smješteno podno planine Risnjak na nadmorskoj visini od 730 m, udaljeno 50 km od grada Rijeke, 13 km od grada Delnica i 40 km od grada Čabra. Okruženo je omanjim zaseocima, Malim Selom i Razlogama s jedne strane (prema Čabru) te Velikom Vodom, Zelinom Crnoluškim, Zelinom Mrzlovodičkim i Mrzlom Vodicom s druge strane (prema Rijeci). Pripada Općini Delnice u Primorsko-goranskoj županiji. O porijeklu naziva Crni Lug može se samo nagađati jer nije posve sigurno kako je selo dobilo ime. Najvjerojatnija je pretpostavka da je povod imenu bila gusta crnogorična šuma (*lug*) koja ga i danas okružuje, no jedna od predaja primjerice govori kako je tako nazvan zato što je u selu živjelo najviše pojedinaca crne kose, dok su u susjednome Malom Selu obitavali riđokosi (usp. Mrle 2008: 22).

Karta 2: Zemljopisni položaj Crnoga Luga

3.1. *Govor*

Na području Gorskoga kotara zastupljena su sva tri narječja – štokavsko, kajkavsko i čakavsko. U Crnome Lugu i okolnim zaseocima danas se govori kajkavskim narječjem, kao i u najvećemu dijelu Gorskoga kotara. Gorskokotarski (ili goranski) kajkavski dijalekt obično se dijeli na istočne i zapadne poddijalekte. Crni Lug po tome pripada potonjemu, zapadnome podtipu gorskokotarske kajkavštine.² Iznimku u okolnim naseljima predstavlja Mrzla Vodica (7 km od Crnoga Luga, prema Rijeci) koja se bilježi kao mjesto u kojem se najbolje očuvao govor zapadnoga tipa gorskokotarske čakavštine, obilježjima nalik primorskoj čakavštini.³

Starija generacija govornika u Crnome Lugu očuvala je stari govor i njime se koristi redovito. Kod mladih je situacija nešto drugačija – oni pokazuju tendenciju izbjegavanja uporabe organskoga govora i sporazumijevaju se na „pseudostadardnome“ hrvatskome jeziku, karakterističnome za jezik mladih u Hrvatskoj. Ipak, crnoluški se govor i dalje dobro čuva među pojedincima.

3.2. *Iz povijesti*

Iako neki izvori govore kako je naseljavanje područja Gorskoga kotara počelo u drugoj polovici 13. stoljeća te se nastavilo do kraja 15. stoljeća kad počinje prodor Turaka (usp. Kruhek 1981: 282), precizan podatak o početku naseljavanja područja Crnoga Luga nije poznat. Kao značajnije razdoblje u povijesnome razvoju cijeloga Gorskog kotara ističe se vladavina Petra Zrinskog koji je uvelike utjecao na gospodarski razvitak ovoga izoliranog područja te se iz toga vremena pojavljuju prvi pisani podaci o nekim goranskim mjestima kao što su Čabar ili Delnice (usp. *ibid.*). Crni Lug prvi se puta spominje tek 1725. godine u kontekstu izgradnje i pokretanja staklane, koju je, na području današnje Velike Vode (nekad Perlasdorf) u neposrednoj blizini Crnoga Luga, izgradio Španjolac, barun Rajmund Perlas de Rialpa. Proizvodila je staklo tek jedno desetljeće, do 1735, nakon čega je obustavila rad, a bilježi se kao prva staklana na području goranske Hrvatske (usp. Crnković 2008: 46). Od ostalih značajnijih povijesnih trenutaka u gospodarskome razvoju Crnoga Luga valja spomenuti i da se ovdje 1779. godine postavlja peć za taljenje željezne rudače, 1850. god. otvara se parna pilana (također prva dotad na prostoru Hrvatske), a prva školska zgrada otvara

² O podjeli goranske kajkavštine bit će više riječi u poglavljima koja slijede, a tiču se klasifikacije goranskih govora.

³ Čakavci se na područje Mrzle Vodice najvjerojatnije naseljavaju u vremenu vladavine Frankopana i Zrinskog.

se 1858. godine (usp. Mrle 2009: 41, 69). Od 19. stoljeća nadalje Crni je Lug dio Župe Delnice. U ovome kontekstu važna je i prometnica Mrzla Vodica – Crni Lug – Gerovo koja je povezivala Crni Lug s lukom Bakar s jedne strane te s ostalim gorskokotarskim krajevima s druge strane, a izgradili su je Frankopani u 17. stoljeću.

Stanovništvo Crnoga Luga uglavnom je radilo u drvnoj industriji (prerada drva) i šumarstvu (sječa i zbrinjavanje šume), dok se u domaćinstvima najvećma uzgajala stoka i obrađivala zemlja.⁴ Što se folklornoga nasljeđa tiče, stanovnici su od najranijih dana Crnoga Luga do danas očuvali pokladnu tradiciju zvončarstva – *Črnouške pesnike* (Crnoluški pesnici) – koja se održava svake godine na pokladni utorak, dan prije katoličkoga blagdana Pepelnice. Tradicionalnu masku, koju oduvijek izrađuju sami, prezentiraju diljem Hrvatske na različitim karnevalima i maškaranim povorkama (usp. Mrle 2008: 88–93).

Posljednjih se godina situacija u mnogočemu znatno promijenila, domaćinstva su prestala uzgajati stoku, zemlju obrađuje malotko, područna osnovna škola broji tek nekoliko učenika, a mladi većinom iseljavaju u sredine gdje su mogućnosti pronalaska posla povoljnije. Selo je zbog Nacionalnoga parka Risnjak i relativne blizine primorja turistički dobro posjećeno, stoga je turizam, uz šumarstvo, jedna od glavnih gospodarskih grana na ovim prostorima danas.

3.3. Stanovništvo

Prvi podaci o broju stanovnika Crnoga Luga iz 1850. govore kako je u Crnom Lugu tada živjelo 812 stanovnika, od kojih 408 žena i 404 muškarca (usp. Mrle 2008: 28). Prema podacima Državnoga zavoda za statistiku, Crni Lug 1857. godine broji 534 stanovnika, 1971. godine 377 stanovnika, a 2011. godine tek 253 stanovnika. Broj se i dalje smanjuje. Razlozi su razmjerno velikoga pada broja stanovnika u drugoj polovici 20. stoljeća nepovoljna klimatska slika ovoga brdovito-planinskog kraja, slabi ekonomsko-gospodarski uvjeti i nezaposlenost. Bognar (1981: 379) govori kako je tendencija iseljavanja prisutna na cijelome području Gorskoga kotara još od 19. stoljeća, zbog čega se broj stanovnika gotovo stalno smanjuje.

⁴ Otvoreno je i zatvoreno nekoliko pilana kroz godine. U selu se proizvodila i šindra, a završetkom Drugoga svjetskog rata uspostavljena je šumarija Crni Lug koja posluje i danas (usp. Mrle 2008: 59–61).

Tablica 1: Broj stanovnika u Crnom Lugu i okolnim naseljima kroz godine.

Godina	1857	1910	1921	1931	1948	1953	1971	2001	2011
Naziv mjesta	Broj stanovnika								
CRNI LUG	534	525	443	481	474	493	377	289	253
MALO SELO	231	229	202	182	156	189	134	78	62
BIJELA VODICA	-	19	27	15	41	32	27	32	24
VELIKA VODA	43	21	19	21	31	20	11	7	0
LESKA	-	13	10	7	12	12	4	2	3
RAZLOGE	159	203	186	281	67	68	68	12	8
DONJI OKRUG	18	23	25	38	32	17	16	3	2
GORNJI OKRUG	25	24	18	18	29	9	8	4	2
DONJA KRAŠIĆEVICA	28	42	35	49	11	13	16	0	0
GORNJA KRAŠIĆEVICA	43	43	31	38	12	11	9	5	2
SREDNJA KRAŠIĆEVICA	24	28	15	17	5	6	3	0	0

4. *Kajkavsko narječje i dijalekti*

Kajkavsko je narječje jedno od triju narječja hrvatskoga jezika, a danas se dijeli na više dijalekata, poddijalekata i govora. Rasprostranjeno je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i u Gorskome kotaru, dok se, što se dijaspora tiče, pronalazi i u Mađarskoj, Srbiji, Rumunjskoj, Sloveniji, Slovačkoj i SAD-u (usp. Lončarić 2006: 396). Naziv *kajkavsko* dobilo je po upitno-odnosnoj zamjenici *kaj* koja se u različitim govorima različito ostvaruje, kao primjerice *koj*, *kuj*, *kej*, *ke* (Lončarić 1996: 106) ili *kaj*, *kej* u goranskim kajkavskim govorima (usp. Barac-Grum, Finka 1981: 427). Kajkavsko su narječje kroz povijest proučavali mnogi (primjerice Vatroslav Jagić, Stjepan Ivšić i Milan Rešetar), a u studijama se različito genetski klasificiralo – kadšto se smatralo dijelom slovenskoga jezika, a kadšto prijelaznim idiomom. Prema

Lončariću, autoru jedine monografije kajkavskoga narječja dosad, o kajkavštini se kao dijatopijskoj jezičnoj jedinici ili *pranarječju* sa sigurnošću može govoriti od 10. stoljeća, kada se ona izdvaja iz zapadnoga južnoslavenskoga prajezika kao dio srednjejuznoslavenskoga jezika, a otprilike u to vrijeme može se govoriti i o izdvajanju slovenskoga jezika (usp. Lončarić 1996: 32).⁵ Kajkavsko se narječje tada dakle odvaja od slovenskoga jezika s jedne strane (premda s njime dijeli neka obilježja) te od ostalih dijelova srednjejuznoslavenskoga dijasistema s druge strane (zapadne štokavštine ili šćakavštine, istočne štokavštine te čakavštine). Od 13. stoljeća nadalje kajkavsko je narječje (gotovo) u potpunosti formirano i razgranato na glavne tipove dijalekata koje uglavnom poznajemo i danas (usp. *ibid.*). Lončarić razlikuje petnaest kajkavskih dijalekata: plješivičkoprigorski, samoborski, gornjosutlanski, središnjozagorski, varaždinsko-ludbreški, međimurski, podravski, sjevernomoslavački, glogovničko-bilogorski, gornjolonjski, donjolonjski, turopoljski, vukmeričko-pokupski, gornjosutlanski i goranski (usp. *ibid.* 146).

Što se nekih općih fonoloških obilježja kajkavskoga narječja tiče, Lončarić ističe kako svi kajkavski govori imaju zajednički ishodišni vokalski sustav (koji je, osim za kajkavštinu, ishodišni i za cijeli hrvatski dijasistem) iz kojeg se – zbog prozodijskih karakteristika, procesa denazalizacije u 10. stoljeću, uklanjanja kontinuantne poluglasa i dr. – razvio uistinu velik broj današnjih različitih kajkavskih vokalizama (usp. *ibid.* 67–87).⁶ Danas postojeći kajkavski konsonantski sustavi (koji se također uvelike razlikuju od govora do govora) također dijele jedan ishodišni konsonantizam međutim on se razlikuje od ishodišnoga konsonantizma cjelokupnoga hrvatskog dijasistema, i to po tome što umjesto labiodentalnoga sonanta *v* sadrži dvousnjeni sonant *w* (*u*) (usp. *ibid.* 88). Prozodija kajkavskih govora zbog svoje je raznolikosti u literaturi složenije klasificirana i opisana. Osnovnu kajkavsku akcentuaciju od tri naglasaka – dugi silazni, dugi uzlazni i kratki – odredio je Stjepan Ivšić 1936. godine u radu *Jezik Hrvata kajkavaca*, a kajkavske je govore prema mjestu naglasaka i stupnju naglasnog razvitka podijelio na *konzervativne* (skupina koja čuva stariju akcentuaciju) i *revolucionarne* (skupina koja je promijenila akcentuaciju s obzirom na intonaciju). On međutim u svojoj podjeli nije uključivao kajkavske govore Gorskoga kotara. Lončarićeva je klasifikacija nešto drugačija.

⁵ Južnoslavenski prajezik nakon 6. se stoljeća dijeli na istočni i zapadni dio prvenstveno po izoglosi **t'*, **d'* (koja na istoku prelazi u *št* i *žd*, a na zapadu u druge vrijednosti *č*, *ž*, *j*). O daljnjemu razvoju i podjeli zapadnoga i istočnoga južnoslavenskoga prajezika te o izdvajanju narječja, a posredno i dijalekata, vidi u: Lončarić (1996: 15–33).

⁶ Važno je naglasiti i da je u kajkavskim vokalizmima vrlo česta diftongizacija koja se u ostalim dvama narječjima rjeđe pojavljuje.

On navodi kako se kajkavski akcenatski sustavi mogu svrstati u pet glavnih skupina tipova (A – E).

Dosad su u kajkavskome narječju pronađena 22 različita tipa prozodijskih sustava, a s velikom se vjerojatnošću može pretpostaviti da će se u dosta brojnim još neistraženim kajkavskim mjesnim govorima naći još nekoliko tipova. Po zastupljenosti triju prozodijskih obilježja u pojedinim sustavima – mjesta naglasaka, odnosno siline, kvantitete i modulacije (opreke po kretanju tona) – ta 22 sustava čini pet skupina. (Lončarić 1996: 57)

Akcenatski tip A tako uključuje govore koji sadrže sva tri prozodijska obilježja, tip B govore koji sadrže dva obilježja (naglasak i kvantitetu) kao i tip C (kvantitetu i intonaciju), a tipovi D i E imaju samo jedno obilježje (kvantitetu ili naglasak).

Morfologija kajkavskoga narječja s vremenom je pojednostavljena od praslavenskoga stanja pa je izgubila dvojину, smanjio se broj deklinacija, izgubili su se vokativ i preteritalna vremena, a inovacija je komparativni sufiks *-(e)š-* (npr. *boljši, bolješī*).⁷ Od starijih su se obilježja očuvali supin (npr. *idem spat*) i posebni oblici za DLI u množini (usp. *ibid*: 97).

Sintaksa kajkavskih govora i njihov leksik ostaju najmanje istraženim jezičnim razinama. Komparativnom analizom sintakse kajkavskih, čakavskih i štokavskih govora detaljnije se bavio Luka Zima još 1886., a istraživanja novijeg datuma uključuju većinom sintaktičke opise pojedinih govora u monografijama, poput onoga Bednje, Turni, Delnica te turopoljskih govora i govora ozaljskoga kraja (*ibid*: 115). Situacija nije drugačija ni na planu leksika – kajkavski su govori danas slabo leksički istraženi, no ovdje svakako treba istaknuti neke inicijative koje pokazuju kako se to može promijeniti, kao što su *Rječnik čabarskoga govora* Slavka Malnara, *rječnik delničkoga govora Réjč do ríči: beséjdnék déjuonškega devoána* Željka Laloša, Blaženke Magaš i Marije Pavešić, *Rječnik varaždinskog kajkavskog govora* Tomislava Lipljina, *Rječnik govora Gole* autora Ivana Večenaja i Mije Lončarića, *Đurđevački rječnik* Jele Maresić i Vladimira Miholeka, i sl. (usp. npr. Maresić 2003: 391–406). Pomnije istraživanje svih razina kajkavskoga narječja i dalje ostaje nužnost kao i svojevrsan izazov.

Ovaj iznimno kratki pregled općih značajki kajkavštine problematici je ovoga rada tek uvod. Fonološka obilježja kajkavskoga narječja prikazana su dodatno kroz prizmu goranske kajkavštine u poglavljima koja slijede.

⁷ Lončarić (1996: 97) ističe i kako je upravo gubitak dvojine osobina po kojoj se kajkavsko narječje bitno razlikuje od slovenskoga jezika, koji je dvojину očuvao.

5. *Goranska kajkavština*

Držimo li se ranije spomenute podjele kajkavskih dijalekata prema Lončariću, reći ćemo kako je goranska ili gorskokotarska kajkavština (dalje u radu goranska) jedan od dijalekata kajkavskoga narječja koji se geografski prostire na području Gorskoga kotara – od Severina na Kupi do Fužina i Lokava, sjeverno do slovenske granice te južno do Ravne Gore i Begova Razdolja (usp. Lisac 2006: 11).⁸ Predstavlja poseban tip kajkavskoga dijalekta, obilježjima prilično različit od ostalih kajkavskih dijalekata, a karakterizira ga, fonološki gledano, velika raznolikost vokalskih sustava i specifičan razvoj prozodije. O goranskoj kajkavštini dosad se podosta pisalo, iako ona i dalje ostaje dijalektološki slabo istraženim područjem. Prvi se opisa govora na ovome području prihvatio Rudolf Strohal, koji je u svojim radovima prikazao lokvarski, delnički i ravnogorski govor, međutim njegova su istraživanja, iako značajna za daljnje proučavanje, sadržavala i određene pogreške na koje upućuju ostali istraživači, poput Josipa Lisca (2006). Velikom su količinom radova proučavanju ovoga područja doprinijeli Božidar Finka i Vida Barac-Grum, koji su osim detaljnih opisa govora ovoga kraja načinili i klasifikaciju goranske kajkavštine na dijalekatske tipove ili pak na makrosustave (1981, 1993), čime su omogućili lakšu daljnu kontrastivnu analizu ovih govora. Ne smiju se nikako izostaviti ni Josip Lisac (2006), koji je detaljno opisao govore Delnica i Turni osvrnuvši se na njihovu fonologiju, morfologiju, leksik i semantičke karakteristike; Mijo Lončarić, koji u svojim radovima navodi goranske govore i njihov konsonantizam, vokalizam i prozodiju (npr. 1996); te Pavle Ivić koji je pisao o podjeli goranskih kajkavskih govora na istočne i zapadne. Ranim razvojem goranskih govora bavio se i Tijmen Pronk (2010), a fonološke opise pojedinih goranskih govora napravila je Marija Malnar Jurišić (2012 i 2013), koja je detaljno opisala i uspostavila fonološke sustave govora s područja Čabra (govori Prezida, Tršća i Čabra) – uz usporedbu stanja u govoru starijih i mladih govornika.⁹ Fonologiju govora Crnoga Luga u istoimenome diplomskome radu opisala je Marija Malnar (2009).

⁸ I ranije je u radu navedeno kako se na području Gorskoga kotara govori i dvama ostalim našim narječjima. Štokavski ijekavski tako se prostire na području Moravica i na drežničko-jasenačkom području dok štokavski ikavski pokriva područje Liča, Mrkoplja, Sungera sve do Tuka. Čakavštine pak ima u Pokuplju na zapad sve do Severina na Kupi, južno od Modruša na zapad preko ogulinskoga Zagorja i samog Ogulina do Vrbovskog, a nastavlja se do Liča prema sjeveroistoku s glavnim žarištem u Slavici i Brestovoj dragi (usp. Lisac 2006: 11).

⁹ Od ostalih istraživača tu su još Dalibor Brozović, Nikola Majnarić, Aleksandar Belić, Mate Hraste, Silvana Vranić, Marija Crnić, Iva Lukežić i ostali. U radu se kao relevantniji ističu oni na koje se sam rad i referira, a detaljnije o istraživanjima na području Gorskoga kotara vidi u: Malnar (2010) ili Lončarić (1996).

5.1. *Rani razvoj i klasifikacija*

Goranski kajkavski govori zbog specifičnih su jezičnih obilježja (što fonoloških, što morfoloških, a što leksičkih), kojima odstupaju od ostale kajkavštine, nerijetko bili smatrani slovenskim govorima (čemu u prilog svakako ide i njihova geografska blizina), ili ih se naprosto nije uključivalo u govore kajkavskoga narječja. O njihovoj se genetskoj pripadnosti raspravlja i danas. Rudolf Strohal, jedan od prvih istraživača govora Gorskoga kotara, smatrao je primjerice kako kajkavštine, pa tako ni one goranske, do 16. stoljeća uopće nije bilo (usp. Lončarić 1996: 6).¹⁰ Dalibor Brozović i Pavle Ivić klasificirali su goranske govore kao jedan od dijalekata kajkavskoga narječja hrvatskosrpskoga jezika (prema Lisac 1989: 100), a istom se idejom danas vode Josip Lisac (usp. Lisac 2006) i Mijo Lončarić, koji dodaje kako se doista radi o kajkavskim govorima, ali ti govori razvojem glavninom odstupaju od tipičnoga kajkavskog razvoja (usp. Lončarić 1996: 39). Božidar Finka i Vida Barac-Grum pisali su pak kako je goranska kajkavština nastala kao rezultat raznovrsnih dijalekatskih prožimanja pri čemu su važnu ulogu imali i dijalekti slovenskoga jezika (usp. Barac Grum, Finka 1981: 424), čime ističu kako se ovdje radi o miješanim govorima. U studiji *Rani razvoj goranskih govora* Tijmen Pronk (2010: 97–100) sažima i ostala različito argumentirana stajališta, a uzme li se obzir sve što je rečeno, mogu se uspostaviti tri različita analitička polazišta:

- 1.] Goranski su govori genetski slovenski govori (Fran Ramovš, Nikola Majnarić i Mate Kapović);
- 2.] Goranski su govori kajkavski govori u širem značenju te riječi i s ostalom kajkavštinom imaju samo posrednih veza (Brozović, Ivić, Lisac, Lončarić);
- 3.] Goranski su govori pravi miješani govori s elementima kajkavštine, čakavštine i štokavštine i može ih se smatrati zasebnim tipom kajkavštine (Finka i Barac-Grum).

Razlozi su za različita tumačenja mnogi, a osim što se tiču lingvističkoga porijekla, tiču se dakako i burnih događaja u prošlosti, što uključuje migracije stanovnika i kontakte

Rječnike goranskih kajkavskih govora izradili su pak Slavko Malnar (čabarski govor), Željko Laloš, Blaženka Magaš i Marija Pavešić (delnički govor), Zvonimir Erjavac (ravnogorski govor) te Zlata Bujan-Kovačević (fužinarski govor).

¹⁰ Po njegovu sudu kajkavsko narječje zapravo je rezultat miješanja izvorne čakavštine i slovenskoga jezika.

različitih sustava na području Gorskoga kotara.¹¹ Pronk u svome radu iscrpnom fonološkom kontrastivnom analizom koja uključuje nekoliko goranskih govora (poput Delnica, Turni, Čabra i Lokava) pokazuje kako se goranski govori mogu smatrati autohtonim kajkavskim govorima jer su se na ovome području pojavili početkom drugoga tisućljeća (otprilike u vrijeme kada se kajkavsko narječje odvaja od slovenskoga jezika i ostalih narječja, o čemu je riječi bilo ranije) i imaju svoju autohtonu osnovu (njegovo stajalište slično je 2. polazištu):

(...) uglavnom nema razloga smatrati goranske govore doseljenim izdaleka ili miješanim. Autohtona je osnova jasno vidljiva i nikada nije došlo do eliminiranja prvotnoga goranskog dijalekta koji je u te krajeve najkasnije došao u prvim stoljećima drugoga tisućljeća. Lingvistički nam podatci pokazuju da se nakon otomanskih nadiranja u 15. i 16. stoljeću uskoro vratio barem dio starosjedilaca u svoja sela. Ako smatramo goranske govore autohtonima, vidimo dijalektno područje kroz koje teče više izoglosa koje postaju razumljive kad smjestimo ovo područje u perspektivu okolnih južnoslavenskih narječja. (*ibid*: 129)

Teško je reći koje je polazište u potpunosti ispravno, pogotovo uzmu li se u obzir mnoge pretpostavke o stanjima u ostalim, još neopisanim, govorima koje ne mogu biti potvrđene sve dok se područje Gorskoga kotara temeljitije ne istraži. U ovome će se radu stoga slijediti isključivo saznanja da su goranski kajkavski govori uistinu jedinstveni na hrvatskoj dijalektološkoj karti i da se mnogim svojim obilježjima razlikuju od ostalih kajkavskih govora, posebno zbog raznolike prisutnosti obilježja ostalih narječja – čakavštine, štokavštine te slovenskih dijalekata – na ovome području u prošlosti i danas.

¹¹ Kao što je primjerice bijeg stanovništva pred nadiranjima Turaka u 15. i 16. stoljeću i naknadno ponovno naseljavanje toga područja, o čemu se zapravo malo zna. Snažniji prodor čakavštine u Gorski kotar dogodio se i prilikom izgradnje Karolinske ceste (1726), a tada u na ovo područje dolaze i Slovenci i Česi (usp. Malnar 2013: 48).

5.2. Opće fonološke karakteristike

Opće fonološke karakteristike goranskih kajkavskih govora, koje su u različitim istraživanjima isticali Barac-Grum, Finka, Lisac ili Lončarić, u radu objedinjuje Malnar (2010: 54–55 ili 2012: 32–36), a prema toj će se sintezi ovdje izdvojiti tek neke.

Većina goranskih kajkavskih govora dijeli ishodišni vokalizam, jednak općekajkavskome i općehrvatskome vokalskom sustavu:

<i>i</i>		<i>u</i>
<i>ě</i>	<i>ə</i>	<i>ø</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>ɛ</i>
<i>a</i>		

Silabemi su i slogotvorni sonanti *l* i *r*:

U sustavu postoje otvoreni i zatvoreni vokali s mogućnošću diftongizacije i redukcije, a vokalski se inventar razlikuje pod dugim naglaskom, pod kratkim naglaskom te izvan naglaska (koji karakteriziraju redukcije vokala).¹² Javlja se i vokal *ə*, ali se u nekim govorima supstituira te se tada u dugim slogovima izjednačuje s *a*, dok u kratkome slogu čuva posebnu vrijednost. Specifično je i da se *l* ne jednači s kontinuantom stražnjega nazala, već se jednači s *u* ili čuva posebnu vrijednost. Pojavljuje se i tzv. *akanje* – zamjena vokala *o* vokalom *a* [npr. *gr'ap* (grob)]. Ispred vokala *u* na početku riječi zbog ograničenja dolazi do protetskoga *v* [*v'usta* (usta)]. Refleksi jata variraju od *e* do diftonga *ei*. Kao ilustracija specifičnoga vokalizma goranskih kajkavskih govora može poslužiti onaj iz Delnica:¹³

Dugi naglašeni slog:		Kratki naglašeni slog:			Nenaglašeni vokali:	
<i>ei̯</i>	<i>ou̯</i>	<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ie̯</i>	<i>uo̯</i>	<i>e</i>	<i>ə</i>	<i>o</i>	<i>ɛ</i>	<i>ə</i>
<i>ē</i>	<i>ô</i>	<i>ɛ̃</i>		<i>a</i>	<i>ɛ̃</i>	<i>a</i>

¹² O vokalizmu na cijelome području Gorskoga kotara Malnar (2010: 50) piše sljedeće: „Značajna je karakteristika gorskokotarskoga fonološkog sustava bogatstvo vokalnoga inventara u kojem je kvaliteta vokala uvjetovana kvantitetom.“

¹³ Lisac (2006: 20).

Konsonantski je inventar svih goranskih kajkavskih govora gotovo isti, i odstupanja su na ovome planu minimalna. Ishodišni konsonatski sustav jednak je onome cijeloga kajkavskoga narječja:

Sonanti:

<i>w</i> (<i>u</i>)			<i>m</i>
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
<i>j</i>	<i>l̥</i>		<i>ń</i>

Opstruenti:

<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
<i>t'</i>	<i>ō</i>		
<i>č</i>		<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	

Svi govori imaju *h* u sustavu. Krajnje je *m* u nepromjenjivoj vrsti riječi i u gramatičkim morfemima zamijenjeno s *n* (osim u Ravnoj Gori, Lukovdolu i okolici). Ispalo je *d* u *jena* (jedna). Na cjelokupnom području (osim u Ravnoj Gori) dolazi do neutralizacije afrikata (*č̣* < *č*. *ć*). Depalataliziraju se *l̥* i *ń* [*kuhna* (kuhinja)], a kod tih je glasova proširena i anticipacija palatalnog elementa [im. *pajn*, *krajl*, *kojn* (panj, kralj, konj)]. Finalno se *l* čuva i rijetko se zamjenjuje s *u* ili *o*. Opća je pojava zamjena krajnjih zvučnih opstruenata bezvučnim (*mlat* < *mlad*), kao i glasa *v* s glasom *f* na kraju riječi (*krf* < *krv*), a glas *f* potvrđen je i u posuđenicama i onomatopejama (*fant* (dečko)) te kao rezultat stare skupine *hv* (*fala* < *hvala*). Na cijelom je goranskom području očuvana skupina *rj* [*morje* (more)], a čuva se i skupina *čr*. U skupini *pt* ispada inicijalno *p* (*tica* < *ptica*). Kao tipičan primjer goranskog kajkavskog konsonantizma ponovno se može navesti onaj iz Delnica: ¹⁴

Sonanti:

<i>u</i>			<i>m</i>
<i>v</i>			
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
<i>j</i>	(<i>l̥</i>)		(<i>ń</i>)

Opstruenti:

<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
<i>č̣</i>	(<i>ṣ̌</i>)	<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	

¹⁴ Lisac (2006: 63).

Što se prozodije tiče, izgubljena je opreka po intonaciji međutim kvantitativne se razlike još uvijek čuvaju, zbog čega goranski kajkavski prozodijski sustavi imaju tek dva naglasaka: dugi i kratki. Nenaglašenih dužina nema, a pretpostavlja se da su se one izgubile rano u razvoju, i to u kontaktu sa slovenskim govorima. Odlika je ovih govora i pomicanje naglasaka s posljednjega sloga (*k'okoš* < *kok'oš*) nakon prvotnog pomicanja na naredni, a rjeđe se događa i pomicanje sa središnjih slogova. Duljenje vokala događa se kod prenesenih naglasaka, često diftongizacijom [*seru'ata* (sirota)] te kod neprenesenih polazno kratkih naglasaka [*ned'eila* (nedjelja)].

5.3. *Daljnja podjela*

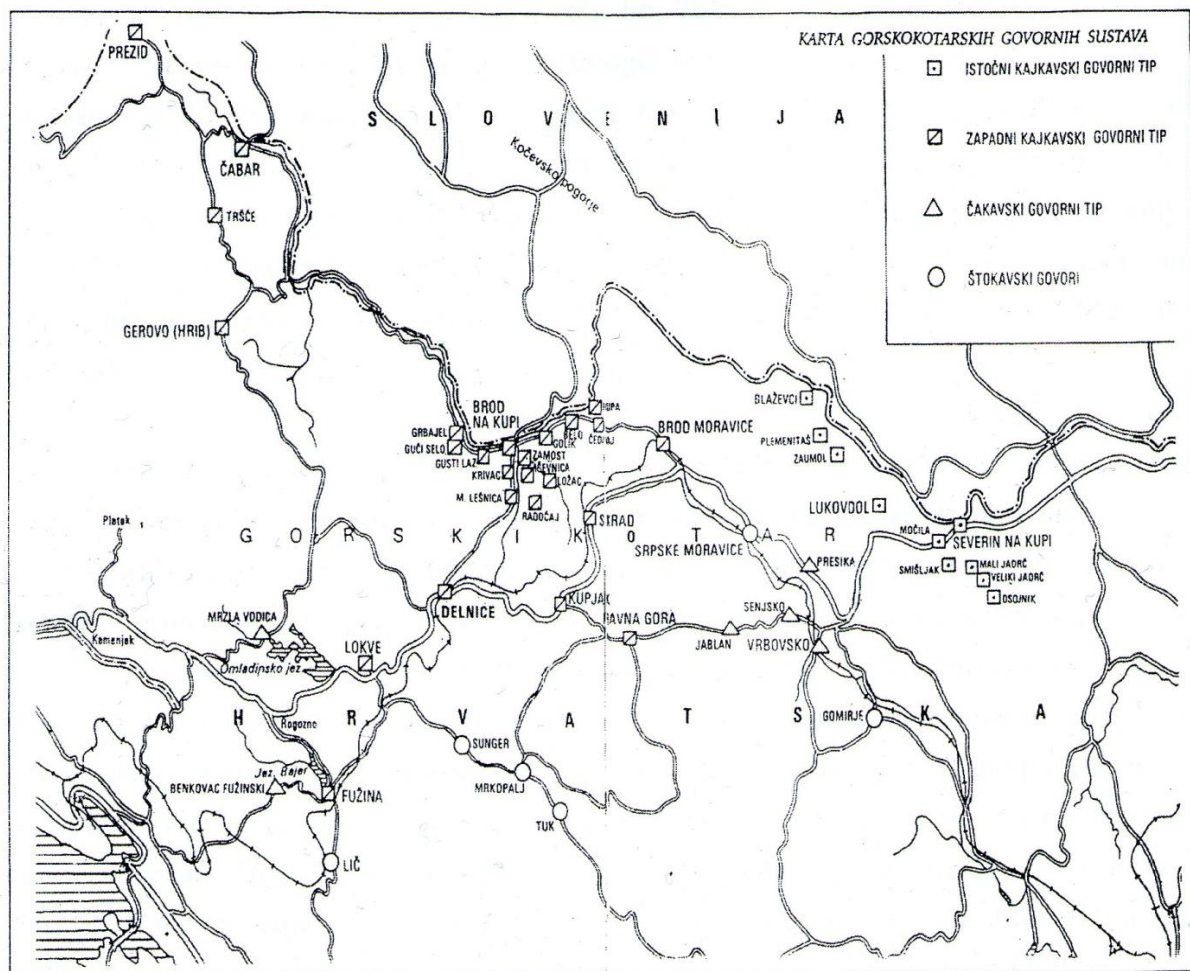
Oko toga kako se goranska kajkavština danas dijeli nema stanovita prijepora. Obično se dijeli na istočni i zapadni podtip (podijalekt) (usp. Lisac 2006: 11). Istočni se podtip (znatno manji) prostire u ovim naseljima: Lukovdol, Gorenci, Dolenci, Podvučnik, Rtić, Draga Lukovdolska, Nadvučnik, Vučnik, Severin na Kupi, Močila, Klanac, Damalj, Plešivica Lukovdolska, Rim, Zdihovo, Lipje Bosiljevsko, Mali Jadrič, Veliki Jadrič i Osojnik, a „u tim kajkavskim mjestima svakako je evidentan noviji čakavski utjecaj, obično nejednak od punkta do punkta“ (*ibid.*). Sve ostalo područje, od Zaumola i Plemenitaša na zapad, pripada zapadnome podtipu goranske kajkavštine. Zapadni se podtip u odnosu na istočni fonološki razlikuje, prvenstveno na razini vokalizma (usp. Barac-Grum 1993: 28), ali i na razini prozodije koja je u zapadnim govorima čvrsto povezana sa slovenskom akcentuacijom (progresivna metataksa cirkumfleksa) (usp. Malnar 2012: 35–36). Govor Crnoga Luga, rečeno je, pripada većemu, zapadnome podtipu.

Osim navedene opće podjele, postoji i detaljnija. Božidar Finka (1974) goransku je kajkavštinu podijelio na osam dijalekatskih tipova: lukovdolski, skradski, ravnogorski, delnički, brodskokupski, gerovsko-čabarski, lokvarsko-fužinarski i prezidanski (usp. Finka 1974). U suradnji s Vidom Barac Grum kasnije na sedam dijalekatskih tipova, gdje je izostavljen skradski tip (usp. Barac-Grum, Finka 1981).

Konačno, proučavajući čakavsko-kajkavski govorni kontakt na području Gorskoga kotara, Vida Barac-Grum goranske je govore, s obzirom na sličnosti i razlike fonetsko-fonoloških elemenata (vokalizma, konsonantizma i prozodije), podijelila u makrosustave (usp. Barac-Grum 1993).¹⁵ U analizu je uključila čakavske govore (Mrzla Vodica, Senjsko,

¹⁵ Makrosustav ovdje predstavlja skupinu govora (mikrosustava) nekoga područja koji dijele bitno iste značajke na fonetsko-fonološkome planu. Svi mjesni govori ovoga područja tako se smatraju mikrosustavima u

Vrbovsko), govore istočnoga tipa goranske kajkavštine (Lukovdol, Severin na Kupi, Močila) te govore zapadnoga tipa (Delnice, Gerovo, Čabar, Prezid, Fužine, Lokve, Brod na Kupi itd.).

Karta 3: Goranski govorni sustavi prema Barac-Grum (1993)

odnosu na uspostavljene makrosustave kojima pripadaju (primjerice Delnice, Lukovdol), a ti se makrosustavi potom također mogu promatrati kao mikrosustavi u odnosu na drugi uspostavljeni makrosustav – npr. gorskokotarski (usp. Barac-Grum 1993: 31).

6. Fonologija crnoluškoga govora

Fonološki je opis načinjen tako što se na temelju snimaka govora starije generacije prvo opisuje vokalizam, zatim konsonantizam i, na kraju, naglasni sustav. U analizi svake od pojedinih fonoloških razina prvo se uspostavlja postojeći fonološki inventar, a potom se opisuje realizacija fonema te se bilježe neka pravila fonemske distribucije. Svakom od glasova istražuje se povijesni razvoj, odnosno podrijetlo u odnosu na polazni sustav koji je prikazan u prethodnome poglavlju. Uz primjere riječi istraživanoga govora uvijek stoji napomena o vrsti riječi, a u zagradama se navodi njihova standardna varijanta, tj. njihovo značenje. Naglasak je u transkripciji bilježen samo mjestom ('), a duljina se naglasaka očituje u bilježenju samih vokala.

6.1. Vokalizam

Vokalski sustav u govoru Crnoga Luga u pravilu čine monoftonzi. Inventar dugoga vokalizma čine vrijednosti \bar{e} , \bar{e} , \bar{o} , \bar{o} , \bar{a} . Inventar kratkoga vokalizma čine sljedeći vokali: i , e , e , a , o , u , (r) pri čemu je osobitost čuvanje poluglasa. Inventar nenaglašenoga vokalizma je ovaj: i , e , e , a , o , u i (r).¹⁶

Dugi naglašeni slog:

\bar{e} \bar{o}
 \bar{o}
 \bar{e}
 \bar{a}

Kratki naglašeni slog:

i u
 e
 e a o
 a

Nenaglašeni vokali:

i u
 e o
 e
 a

Silabem je i r :

Silabem je i r :

¹⁶ Malnar (2009: 16) u diplomskome radu u inventar vokala crnoluškoga govora uključuje još neke vrijednosti: u sustav dugoga vokalizma ubraja i , e , a , o , u , u inventar kratkoga vokalizma y i o , a u inventar nenaglašenoga vokalizma y i e , pri čemu izostavlja ovdje navedeni e . Neke od navedenih vrijednosti potvrđene su i u ovome istraživanju, međutim smatraju se varijantama realizacije uspostavljenih fonema, a ne zasebnim vrijednostima u inventaru (vidi u: *Realizacija vokala*).

6.1.1. Realizacija vokala

Dugi naglašeni slog

/ē/ : [im. *ž'ēnska* (ženska), *sek'ēra* (sjekira); gl. *maltret'ērat* (maltretirati), *d'ēnen* (stavim)];

- Zatvoreni vokal *e* može se pod dugim naglaskom realizirati i zatvorenije, kao vokal *ī* [gl. *gl'īdan* (gledam); im. *m'īran* (mrkva)], a i kao diftong *eī* [gl. pr. *jem'eīle* (imali); im. *ml'eīko* (mlijeko)].¹⁷

/ĕ/ : [im. *s'ĕstra* (sestra), *ž'ĕna* (žena), *j'ĕzek* (jezik); gl. *rĕĉe* (reče); *zgebl'ĕno* (izgubljeno)];

- Otvoreni vokal *e* pod dugim se naglaskom može ostvariti i zatvorenije kao *ē* [im. zam. *j'ēst* (ja)], ali i kao diftong *īe* (im. *žī'ena*), što je rijetkost.

/ā/ : [im. *m'āčka* (mačka), *d'ān* (dan); gl. *pr'āvet* (priповijedati); pr. *om'āzan* (prljav)];

- Vokal *a* pod dugim se naglaskom kadšto zatvara do *ą* [im. *gv'ąva* (glava)].

/ō/ : [im. *'ōkno* (prozor); gl.pr. *pr'ōšo* (otišao); pr. *d'ōste* (dosta), *dleb'ōko* (duboko)];

- Vokal *o* pod dugim se naglaskom u nekim primjerima vrlo često zatvara do *ō* [gl. *d'ōste* (dosta)].¹⁸

/ō/ : [im. *'ōlje* (ulje), *m'ōrje* (more); gl. *m'ōreš* (možeš); br. *'ōsme* (osmi)];

- Zatvoreni vokal *o* pod dugim se naglaskom može ostvariti i još zatvorenije kao *ū* [im. *m'ūrje* (more), gl. *j'ūkaš* (plačeš)]¹⁹, a vrlo se rijetko ostvaruje i kao diftong *ou* [gl. *j'oukan* (plačem)].

¹⁷ Diftonzi se realiziraju rijetko, a i kad se realiziraju, počesto se pojave u skraćenoj varijanti, o čemu je pisala Malnar (2012: 48) opisujući diftonge tršćanskoga govora. Skraćivanje se događa u brzemu tempu izgovora pri čemu je reducirani element onaj neslogotvorni.

¹⁸ U realizaciji fonema *o* nije potvrđena varijanta *ō*, koju u inventar dugoga vokalizma crnoluškoga govora uključuje Malnar (2009: 16).

¹⁹ U opisu govora Prezida Malnar spominje kako je ovakva realizacija zatvorenih vokala u dugom vokalizmu vrlo česta (usp. Malnar 2012: 62).

Vokali pod dugim naglaskom isključivo su monoftonzi, ali se i diftonzi u izgovoru sporadično mogu pojaviti. Diftongizaciji je najviše sklon vokal \bar{e} (realizira se kao $e\bar{i}$), dok se vokali \bar{o} i \bar{u} kao diftonzi (ou , iu) ostvaruju sasvim rijetko.

Kratki naglašeni slog

/i/ : [im. *p'ijat* (tanjur); pr. *vel'ika* (velika); gl. *poč'inet* (odmoriti), *pos'iplen* (pospem)].

/e/ : [im. *d'eca* (djeca), *s'enu* (sjeno), *l'edi* (ljudi); gl. *j'est* (jesti), *s'est* (sjest)];

- Zatvoreni vokal *e* pod kratkim se naglaskom često realizira i otvorenije, bliže *e* [*s'enu* (sjeno)], a iznimno se rijetko ostvaruje i kao oslabljeni vokal *i* (*y*) [im. *d'yc'a* (djeca)].

/e/ : [im. *l'etva* (letva), *b'edak* (bedak); gl. *r'ezbit* (razbiti), *pog'ebet* (pogubiti)];

- Zabilježena je i otvorenija varijanta izgovora: ϵ [gl. *ne s'ere* (ne seri), *c'erat* (pišati)].

/a/ : [im. *m'agva* (magla); pril. *d'anas* (danas); pr. *'arjaf* (rdav); gl. *rez'amet* (razumjeti)];

- Poluglas se u kratkome naglašenu slogu ne zamjenjuje drugim vokalom.

/a/ : [im. *zv'atu* (zlato), *p'ajn* (panj); gl. *zad'avet* (zadaviti); *n'ajprek* (najprije)].

- Vokal *a* pod kratkim se akcentom može i zatvoriti do *a* [gl. *popr'avet* (popraviti)].

/o/ : [im. *k'ojn* (konj), *s'olde* (novac); gl. *sp'of* (spavao); pril. *p'ole* (poslije)].

- Vokal *o* pod kratkim se akcentom može realizirati i zatvorenije kao \bar{o} [pril. *g'ore* (gore)].

/u/ : [im. *br'us* (brus); gl. *sk'uhof* (skuhao); pril. *vl'uhten* (odmah); *d'ule* (dolje)].

/r/ : [im. *d'rgan* (kaos); pril. *m'iva* (malo); pr. *g'rt* (grd, ružan), *k'rvaf* (krvav)];

- Slogotvorno *r* kadšto se ostvaruje i uz popratni vokal *e* [*pr'ešva* (došla) umjesto *p'jšva*] međutim takvi su primjeri rijetki.

Vokali su pod kratkim naglaskom također isključivo monoftonzi. Šva je pod kratkim naglaskom opstalo i ne zamjenjuje se. Kratki naglašeni *ɛ* nije zabilježen u ovome sustavu, iako ga susjedni govori sadrže [za stanje u Delnicama usp. Lisac (2006: 32), a za stanje u Tršću usp. Malnar (2012: 45)]. Nositelj kratkoga sloga je i *r*.

Nenaglašeni vokali

/i/ : [im. *l'edi* (ljudi), *b'ertija* (birtija), gl. *h'ōdiš* (hodaš), *g'ōniš* (goniš)]

/e/ : [im. *k'uhena* (kuhinja), *hajn'duke* (hajduci), gl. *p'ajlele* (palili); pr. *n'ajprek* (najprije)];

- Nenaglašeni vokal *e* može se izgovoriti i zatvorenije, kao *ɛ* [*n'ajprɛk* (najprije)] ili reducirano, kao *y* (*n'ajpryk*).²⁰

/ɛ/ : [m'ōrjɛ (more), (G) žɛnɛ (žene); gl. *n'ēčɛ* (neće); *p'ērɛ* (pere)];

- Otvoreni vokal *e* ponekad se ostvaruje i zatvorenije, kao standardno *e* (*n'ēče*).

/a/ : [im. *b'ājta* (kuća), *kantr'eda* (stolica); gl. *napr'āvet* (napraviti); zam. *m'aja* (moja)];

- Nenaglašeni vokal *a* može se zatvoriti do *ɑ* (*b'ājta*).

/o/ : [im. *kok'ušɛ* (kokoši), *kot'āče* (kotači); gl. *obr'isat* (obrisati), pr. *dleb'ōko* (duboko), *sm'ēšno* (smiješno)].

- Vokal *o* u izgovoru se realizira i zatvoreno, kao *ɔ* [im. *kɔk'uše* (kokoši)].

/u/ : [im. *'oku* (oko), *d'jvu* (drvo); pr. *gv'atku* (glatko), *l'epu* (lijepo), *pr'ostu* (prosto)].

/ɤ/ : [gl. *pɤpr'āvet* (pripremiti), *pɤsv'ōnet* (prisloniti), *pɤn'ese* (donesi); *gɤb'ēše* (duge gaće)].

²⁰ Lisac (2006: 46) navodi kako se nenaglašeno *e* u govoru Delnica fakultativno reducira, a pogotovo uz sonante i ako se čuva veza s *i* (*prt'isnyno* (pritisnuto), *p'očyu* (počelo). Malnar (2009) pronalazi česte potvrde redukcije i u crnoluškome govoru [npr. gl. pr. *napr'avly* (napravili)]. U ovome je istraživanju takvih primjera bilo izrazito malo, češće su varijante s *e* ili pak sa zatvorenijim *ɛ* [gl. *napr'avele* ili *napr'avɛle* (napravili)].

Nenaglašeni vokalizam također sadrži samo monoftonge. Nenaglašeni slogotvorni sonant *r* u sustavu se pojavljuje u rijetkim primjerima, i to najčešće u prefiksima glagola poput *pɪpr'āvlat*. Šva se u nenaglašenoj poziciji zamijenio vokalom *a*. Artikulacija nenaglašenih vokala je slabija, reduciranija od artikulacije naglašenih vokala.

6.1.2. Distribucija vokala

Dugi vokali u ovome govoru postoje samo pod dugim naglaskom. U inicijalnome položaju ne može se naći vokal *ē*. Kratki se vokali mogu naći u naglašenom, zanaglasnom i prednaglasnom položaju. Poluglas *ə* se u inicijalnome položaju pojavljuje isključivo pod kratkim naglaskom ispred slogotvornoga sonanta *r* (*ɾ*). Na početku riječi ne može stajati kontinuant ishodišnoga *u* te se ovdje pojavljuje protetsko *v* [im. *v'usta* (usta)]. U prednaglasnome položaju ne nalazimo vokal *ɛ*.

U sustavu su se dogodile mnoge vokalske zamjene. Zamjena *o* > *u* događa se u posljednjem otvorenom slogu u riječi nakon kratkoga naglaska [im. *'oku* (oko); *sr'ebru* (srebro); pr (*l'ɛpu* (lijepo))].²¹ Ta je zamjena također vidljiva ispred *n* u zamjenici *'una* (ona), u posvojnim zamjenicama m. roda *m'uj* (moj), *tv'uj* (tvoj) te u naglašenom slogu u primjerima *k'ulako* (koliko), *t'ulako* (toliko). U primjerima *k'ulako* i *t'ulako* očituje se i vokalska zamjena *i* > *a* u nezadnjem nenaglašenom slogu. Zamjena *i* > *e* pronađena je u riječima poput *š'erok* (širok) i *kr'umper* (krumpir) „u nezadnjem slogu kada je ishodišni slog *i* + *r* kratak ili kada je nenaglašen“ (Malnar 2012: 52). Zamjena *o* > *a* potvrđena je u ž. i s. rodu zamjenica *m'aja* (moja), *tv'aja* (tvoja), *m'aje* (moje) i *tv'aje* (tvoje). Na kraju, potvrđene su i zamjene *u* > *o* u riječi *p'osot* (posvud) te u akuzativu imenica ženskoga roda [im. (A) *kr'āvo* (kravu)], zamjena *u* > *e* u riječi *v'edret* (udariti) te zamjena *a* > *o* u riječima *sp'of* (spavao), *st'of* (stao).

U sustavu se također potvrđuju potpune vokalske redukcije. Potpune redukcije vokala nalazimo u nenaglašenome položaju, pa tako i u prednaglasnome i u zanaglasnome položaju ispada vokal *i*: u prefiksima *pri-*, *iz-* [gl. *pɪpr'āvet* (pripremiti), *zm'islet* (izmisliti)] te u flektivnome sufiksu *-ti-* u infinitivu glagola (isti primjeri). Ispada i prednaglasno *e* [im. *pand'ēlak* (ponedjeljak)]; br. *št'ēre* (četiri)] i prednaglasno *o* u glagolu htjeti [gl. *č'o* (hoću),

²¹ Pronk (2010: 102) navodi kako se ovdje zapravo radi o zatvaranju nastavka - *o* nakon regresivnog pomaka naglaska sa završnoga sloga, a kao primjere navodi slogove pod kratkim akcentom, npr. *s'ynu* (sjeno). Nakon dugoga naglaska takva zamjena nije potvrđena, čemu je najvjerojatniji uzrok drugačije porijeklo naglaska [pr. *dleb'ōko* (duboko), *om'āzano* (prljavo, zamazano), ali i im. *žel'ēzi* (željezo)]. Isto tako, takva zamjena nije potvrđena u 1. l. mn. prezenta [gl'edamo (gledamo)], o čemu piše i Zečević (1993: 17).

č'eš (hoćeš)]. U finalnome položaju gdješto su se izgubili vokal *o* [zam. *k'ān* (kamo), *sən* (ovamo, simo); pril. *na'upak* (naopako)], vokal *a* [pril. *sk'ep* (skupa); *p'osot* (posvuda)] te vokal *e* – potvrđeno u komparativu pridjeva *dobro* > *b'al* (bolje) te u prilogu *dalje* > *d'ʔel*.

6.1.3. Podrijetlo vokala

/ē/

Dugi zatvoreni vokal *e* pojavljuje se prvenstveno kao odraz dugog prajūžnoslavenskog jata (ĕ) u jedinome slogu [pr. *b'ēl* (bijel), *l'ēp* (lijep)], kao odraz primarno naglašenoga jata u nezadnjemu slogu [im. *ml'ēko* (mlijeko)], sekundarno naglašenoga jata u oblicima glagola [gl. *d'ēlet* (dijeliti)] te kao odraz jata u nezadnjem slogu ispred *r* [im. *m'ēra* (mjera)]. Pojavljuje se kao odraz dugog *e* u jedinome slogu [im. *m'ēt* (med)] te primarno naglašenoga kratkog produženog *e* u nezadnjem slogu [br. *s'ēdan* (sedam)]. Odraz je primarno naglašenoga kratkog vokala *i* u nezadnjemu slogu ispred *r* te dugoga vokala *i* u jedinome slogu ispred *r* [im. *sek'ēra* (sjekira), *ocv'ērke* (čvarci), *m'ēr* (mir)]. Odraz je također primarno naglašenoga dugog prednjeg nazala (e) u jedinome [im. *r'ēp* (rep)] i nezadnjem slogu [im. *sr'ēča* (sreća)].

/ē/

Dugi otvoreni vokal *e* odraz je sekundarno naglašenoga vokala *e* u nezadnjemu slogu [im. *č'ēo* (čelo), *s'ēstra* (sestra), *ž'ēna* (žena), *m'ēdvet* (medvjed); gl. pr. *r'ēkva* (rekla), *sp'ēkva* (ispekla); gl. *r'ēče* (reče)]. Također, dugi otvoreni *e* može biti i odraz sekundarno naglašenog prednjeg nazala (e) u nezadnjemu slogu [im. *j'ēzek* (jezik)]²². U primjeru *d'ēleč* (daleko) odraz je dugoga *a*.²³

²² Lisac (2006: 43) navodi kako je u primjeru *j'ēzek* kontinuant prednjega nazala „došla da se i produži“ te dodaje kako se ovdje radi o starijem stanju. U novijem stanju refleks ostaje kratak, odnosno ne produljuje se (u Delnicama na primjer *m'esu*, u Crnom Lugu *m'esu*). U čabarskim govorima koje opisuje Malnar (2012: 55) spomenuti primjer prati novije stanje pa naglasak ostaje kratak – *j'ezek*.

²³ Lisac (2006: 55) ovo smatra posljedicom vokalske harmonije.

/*ā*/

Dugi vokal *a* pojavljuje se kao odraz polazno dugoga vokala *a* u jedinome ili nezadnjem slogu [im. *tr'āk* (trag), *m'ājka* (baka)] te kao odraz primarno naglašenoga produljenog kratkog *a* u nezadnjem slogu [im. *m'āčka* (mačka)]. Pojavljuje se također kao odraz dugoga poluglasa šva (*ə*) u jedinome slogu [im. *d'ān* (dan)] i u nezadnjemu slogu iza nazala [im. *m'āša* (misa)]. Nastalo je i kontrakcijom skupina *-oja-* i *-aja-* [im. *p'ās* (pojas), *st'āt* (stajati)].

/*ō*/

Dugi vokal *o* u ovome se govoru pojavljuje kao odraz sekundarno naglašenog *o* u nezadnjemu slogu [im. *k'ōto* (kotao), *k'ōza* (koza), *č'ōvek* (čovjek); pr. *šer'ōko* (široko); *dleb'ōko* (duboko); *'ōkno* (prozor)].²⁴ Rijetko se pojavljuje kao refleks sekundarno naglašenoga stražnjeg nazala (*ɔ*) [im. *r'ōka* (ruka)]²⁵.

/*ō̄*/

Dugi zatvoreni vokal *o* u pojavljuje se kao odraz dugoga stražnjega nazala (*ɔ*), primarno naglašenoga u jedinome ili nezadnjem slogu [im. *m'ōka* (brašno), *m'ōš* (muž)] ili sekundarno naglašenoga u nezadnjemu slogu [im. *g'ōbac* (usta)]. Odraz je i primarno naglašenoga vokala *o* u nezadnjemu slogu [im. *k'ōža* (koža), *m'ōrje* (more)], ali iznimno, u nekoliko primjera, i sekundarno naglašenoga *o* u nezadnjem slogu [im. *k'ōšna* (košnja); gl. *pr'ōset* (prositi)]. Pojavljuje se na kraju, vrlo rijetko, i kao rezultat vokalizacije slogotvornoga sonanta (*l*) [im. *p'ōš* (puž)].²⁶ U primjeru *pl'ōskat* (pljeskati) odraz je kratkoga *e*.

²⁴ *ō* pokazuje vrlo čestu tendenciju daljnjega zatvaranja prema *ō̄* u realizaciji zbog čega je razlika između *ō* i *ō̄* u sustavu ponekad gotovo neprimjetna. Uzrok tomu može biti relativno kasan dolazak staroga nenaglašenoga *o* pod akcent [usp. situaciju u govoru Turni u: Lisac 2006: 48], ili naprosto analogija prema refleksu primarno naglašenoga vokala *o* koji daje *ō̄*.

²⁵ U ovome se primjeru najvjerojatnije radi o analogiji prema *n'ōga* (noga) (usp. Lisac 2006: 47).

²⁶ Slogotvorno *l* dalo je pretežito kratke reflekske u ovome govoru bez obzira na nekadašnju poziciju, pa tako imamo *v'uk* umjesto očekivanoga *v'ōk* te *d'uk* (dug) umjesto očekivanoga *d'ōk*, i sl.

/i/

Kratki naglašeni vokal *i* odraz je prajужnoslavenskoga dugoga vokala *i* osim u položaju ispred *r* [im. *s'in* (sin), *r'iba* (zima); gl. *p'it* (piti), *k'idat* (čistiti snijeg), ali *m'ēr* (mir)] te primarno naglašenoga kratkog *i* u nezadnjemu slogu [gl. *v'idet* (vidjeti), *m'islet* (misliti); pr. *vel'ika* (velika)]. Rezultat je i stapanja inicijalnog slijeda *jə* [im. *'istena* (istina); gl. *'iskat* (tražiti)].

/e/

Kratki naglašeni zatvoreni vokal *e* pojavljuje se kao odraz kratkoga jata (*ě*) u nezadnjemu slogu (pri tercijarnom pomaku akcenta s ultime na polazni jat) [im. *s'enu* (sjeno)] i u jedinome slogu [gl. *s'est* (sjesti)] te sekundarno naglašenoga jata u nezadnjem slogu [im. *d'eca* (djeca); gl. *s'ediš* (sjediš)]. U primjeru *l'edi* (ljudi) odraz je sekundarno naglašenoga *u* (tercijarni pomak naglasaka s ultime). Pojavljuje se i kao odraz kratkoga *i* [gl. pr. *šl'e* (išli)].

/e/

Kratki naglašeni vokal *e* odraz je prajужnoslavenskoga *e* u nezadnjem slogu [br. *d'eset* (deset)] te u jednosložnim riječima [im. *č'ep* (čep)]. Odraz je i prednjega nazala (*ę*) pri pomaku staroga naglasaka s ultime [im. *m'esu* (meso)]. Pojavljuje se i kao odraz kratkog vokala *u* u jedinome slogu [pril. *sk'ep* (skupa)] i sekundarno naglašenoga *u* u nezadnjemu slogu [gl. *k'epit* (kupit)].

/ə/

Poluglas šva u kratkome naglašenom slogu nije se zamijenio drugim vokalom i ostaje na mjestu kratkoga *ə* u jedinome slogu [im. *p'əs* (pas)] te sekundarno naglašenoga u nezadnjemu slogu [im. *d'aska* (daska); pril. *d'anās* (danas)]. Dolazi također ispred *r* u inicijalnome položaju [im. *ər'jaf* (hrđav)]. U primjeru *b'al* (bolje) i *p'aj* (idi) odraz je primarno naglašenoga *o*, a u primjeru *l'aj* (gledaj) odraz je primarno naglašenoga *e*. U primjeru *s'an* (ovamo) odraz je jata.

/a/

Kratki naglašeni vokal *a* pojavljuje se kao odraz kratkoga *a* u jedinome slogu (im. *p'aj̃n* (panj), *br'at* (brat); pr. *zdr'af* (zdrav)) te sekundarno naglašena *a* u nezadnjemu slogu [pril. *n'aj̃prek* (najprije)]. Pojavljuje se i kao posljedica *akanja*, pa je u tim slučajevima odraz vokala *o* (*o* > *a*) [zam. *m'aja* (moja), *tv'aje* (tvoje)].

/o/

Kratki naglašeni vokal *o* nastao je od primarno i sekundarno naglašenoga vokala *o* [im. *gr'om* (grom), *gr'op* (grob), *g'olup* (golub)]. Odraz je također sekundarno naglašenog stražnjega nazala (*ɔ*) u primjerima *z r'oko* (s rukom), *g'ostu* (gusto), ili *z'obi* (zubi). U primjerima *sp'of* (spavao) ili *st'of* (stao) te *k'oku* (kako) dolazi kao odraz primarno naglašenoga vokala *a*. Dolazi i u posuđenicama iz standardnoga jezika [im. *pr'ojlef* (proljev)]. U riječi *m'oče* (šuti) iznimno je odraz *ʃ*.

/u/

Kratki naglašeni vokal *u* pojavljuje se kao odraz primarno i sekundarno naglašenoga vokala *u* u nezadnjemu ili jedinome slogu [im. *kl'uč̣* (ključ), *štr'udal* (štrudla) *ž'ut* (žut)]. Odraz je i primarno naglašenoga dugog *o* u jedinome slogu [im. *n'uč̣* (noć), *k'ust* (kost); zam. *m'uj* (moj)] te kratkoga *o* u nezadnjemu slogu [zam. *'una* (ona)]. Kontinuant je slogotvornoga *l* (*ʎ*) u riječima *v'uk* (vuk), *m'uha* (muha) ili *d'uk* (dugačak). Rezultat je i prefiksalne skupine *və* [im. (A) *'unuka* (unuka)]²⁷. U rijetkim se primjerima pojavljuje i kao odraz stražnjega nazala (*ɔ*) [gl. *m'uč̣et* (mučiti)].

/r/

Potvrde opstanka staroga slogotvornoga sonanta *r* nalazimo primjerice u imenicama *č'ɣf* (crv), *k'ɣf* (krv), *d'ɣgan* (kaos), *d'ɣvu* (drvo), u glagolu *p'ɣšva* (došla), ili pridjevima *m'ɣhof* (mršav) i *g'ɣt* (grd, ružan).

²⁷ U primjeru *unuka* (A jd) očekivali bismo protetsko *v* kao i u primjeru *v'usta* (usta) stoga ovakve potvrde možemo pripisati utjecaju standardnoga jezika.

Nenaglašeni vokali

/i/

Nenaglašeni vokal *i* pojavljuje se kao odraz praslavenskih *i* ili *y* [im. *z'obi* (zubi), *d'obit* (dobiti),] te u prefiksu *-iz-* (gl. *ispr'āvet* (ispraviti)). Odraz je nastavka za G. jd. ženskoga roda [(G) *hr'ani* (hrani), *z g'ori* (iz šume)] te zanaglasnoga *o* u primjeru *žel'ēzi* (željezo). Kontinuant je *i* nenaglašenog vokala *e* nakon retrakcije s posljednjega sloga (tercijarno mjesto naglaska) [im. *s'ŕci* (srce)].

/e/

Nenaglašeni vokal *e* pojavljuje se kao odraz prednjega nazala (*ɐ*) u nenaglašenoj poziciji nakon regresivnoga pomaka naglaska [br. *d'eset* (deset)]. Kontinuant je *i* vokala *e* nakon retrakcije s posljednjega sloga (tercijarno mjesto naglaska) u primjerima *j'eme* (imao) ili *v'eč̣er* (večer)²⁸ te istoga vokala u prednaglasnome položaju [im. *več'ēra* (večera)]. Pojavljuje se na mjestu zanaglasnoga jata (*ě*) nenaglašenog nakon regresivnoga akcenatskog pomaka [im. *m'ēdvet* (medvjed) *d'ule* (dolje), *v'avek* (uvijek)], na mjestu jata (ili vokala *i*) u gramatičkim nastavcima za L. ili D. jd. [im. (L) *det'ēte* (djetetu), *r'oke* (ruci), *ž'ēne* (ženi)] te na mjestu prednaglasnoga jata [im. *lep'ota* (ljepota), *prev'ōšč̣et* (priuštiti)]. Odražava se na mjestu nenaglašenoga *i* u derivacijskome morfemu *-i-* u glagolima IV. vrste [gl. *gov'ōret* (govoriti), *pospr'āvet* (pospremiti)], u derivacijskome morfemu *-nu-* u glagolima II. vrste dolazi na mjestu nenaglašenoga *u* [gl. *zd'ignet* (podignuti)], a pojavljuje se i u nezadnjemu slogu kada je ishodišni slog *i + r* kratak ili kada je nenaglašen [im. *kr'umper* (krumpir)]. Potekao je i od polaznoga nenaglašenoga *i* u primjerima poput *zv'ēzdeca* (zvjezdica), *les'ica* (lisica) i *ves'ōko* (visoko), im. *m'oške* (muški). Nalazimo ga također na mjestu prednaglasnoga *u* u primjerima glagolskih pridjeva *kep'ia* (kupila), *pest'ia* (ostavila). Na kraju, dolazi i u gramatičkome nastavku I. mn. imenica ženskoga roda *i*-vrste [im. *k'ostime* (kostima)].

²⁸ U primjerima poput ovih mogli bismo očekivati i zatvorenu vrijednost *ɐ*, o čemu svjedoče i moguće realizacije, ali brojnost primjera sa srednjom vrijednošću pokazuje da je došlo do promjene u smjeru *ɐ > e* u nenaglašenoj poziciji.

/e/

Nenaglašeni otvoreni vokal *e* nalazimo na mjestu nastavka za G. jd. te A. i N. mn. imenica ženskoga roda gdje se nalazio prednji nazal (*ɛ*) [im. (G. jd) *h'išɛ* (kuće), *ž'ɛnskɛ* (ženske)], no isti refleks nalazimo i na mjestu nastavka N. i A. srednjega roda jd. (im. *d'ɛtɛ* (dijete), *vr'ɛmɛ* (vrijeme)). Kontinuant je i nenaglašenoga *e* u zanaglasnoj poziciji [im. *l'istjɛ* (lišće); gl. *n'ɛčɛ* (neće)].

/a/

Nenaglašeni vokal *a* čuva se na starim nenaglašenim pozicijama [im. *ʔɔfca* (ovca), *b'ājta* (bajta); gl. *pob'ɛrat* (brati, pobirati); *nazdr'āvet* (nazdraviti)], a rezultat je i vokalizacije poluglasa (*ə*) u nenaglašenoj poziciji što je, osim u riječi *d'ənas* (danas), vidljivo u derivacijskim sufiksima *-ək-* [im. *t'orak* (utorak), *pr'iščak* (prištić), *d'evjak* (divljak)], *-ər-* [im. *p'ōštar* (poštar)], *-ən-* [im. *k'ēdan* (tjedan)], *-əc-* [im. *d'ovac* (udovac)], *-al-* [im. (germ) *kn'ēdal* (knedla)]. Nalazimo ga i kao odraz prednjega nazala (*ɛ*) u nenaglašenome položaju [im. *m'ēsac* (mjesec), *z'ājac* (zec)] te na mjestu prednaglasnoga korijenskoga *a* [br. *dvan'ajste* (dvanaesti)]. U primjerima *k'ulako* (koliko) i *t'ulako* (toliko) odraz je polaznoga *i*

/o/

Nenaglašeni vokal *o* pronalazi se kao odraz stražnjega vokala (*ɔ*) u nenaglašenoj poziciji (im. (A) *k'oso* (kosu); zam. (I) *z m'ano* (sa mnom); *sob'ōta* (subota)], kao odraz polaznoga *o* u nenaglašenoj poziciji [im. *ot'āva* (pokošena trava), *p'ismo* (pismo), *kok'uše* (kokoši)] te kao odraz nenaglašenoga *a* u poziciji ispred *l* [gl. pr. *ʔostof* (ostao)].

/u/

Nenaglašeni vokal *u* odraz je stražnjega nazala (*ɔ*) u nenaglašenome položaju što je vidljivo primjerice u imenicama *g'olup* (golub) ili *'obruč* (obruč). Također, odraz je i polaznoga vokala *o* u zanaglasnome slogu, nakon retrakcije naglaska sa posljednjega sloga [im. *m'esu* (meso), *'oku* (oko), *k'okuš* (kokoš); pr. *b'vatnu* (blatnjavo, prljavo)]. Pojavljuje se i u kao odraz nenaglašenoga slogotvornog sonanta *l* [im. *j'abuka* (jabuka)].

/r/

Slogotvorni sonant *r* u nenaglašenome položaju očuvao se u primjerima poput *pɪpr'āvet* (pripremiti), *pɪsv'ōnet* (prisloniti), *pɪm'ese* (donesi), *gɪb'ēše* (duge gaće)].

6.2. Konsonantizam

Konsonantski sustav crnoluškoga govora čine sonanti: *v, j, l, (l̥), r, m, n, (n̥)* te opstruenti: *p, b, t, d, (ʒ̥), k, g, h, s, š, z, ž, c, č̥*.²⁹ Inventar konsonantskoga sustava za razliku od većine ostalih zapadnogoranskih kajkavskih govora u sustavu ne sadrži dvousnjeni sonant *u*, već labiodentalni *v*.³⁰ Rubni fonemi u ovome su sustavu *n̥, l̥* i *ʒ̥* jer se pojavljuju sporadično, zbog utjecaja standarda.

Sonanti:				Opstruenti:			
			<i>m</i>		<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>
<i>v</i>					<i>t</i>	<i>d</i>	
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>		<i>c</i>		<i>s</i> <i>z</i>
<i>j</i>	<i>(l̥)</i>		<i>(n̥)</i>		<i>č̥</i>	<i>(ʒ̥)</i>	<i>š</i> <i>ž</i>
					<i>k</i>	<i>g</i>	<i>h</i>

6.2.1. Realizacija konsonanata

Sonanti

/v/ : [im. *vr'ēme* (vrijeme), *gv'ās* (glas); gl. *p'ǰšof* (došao); pr. *k'ǰvaf* (krvav)];

- Sonant *v* se kada dolazi od *l* može realizirati i kao bilabijal *u* [gl.pr. *pr'ošou* (prošao); im. *gu'ās* (glas)].

/j/ : [im. *j'ajci* (jaje); gl. *p'ōje* (pojeo), *ot'ǰgaj* (otrgni); prid. *mv'āja* (mlađa)];

- Sonant *j* ponekad se realizira kao neslogovno *i* (*i̯*) [im. *j'a̯ci* (jaje)].³¹

/l/ : [im. *l'ēska* (ljeska), *'oltar* (oltar); pr. *m'āla* (mala); *glēdat* (gledati)].

²⁹ Velarni spirant *x* u radu se bilježi kao *h*.

³⁰ Istu situaciju pratimo i u govoru Turni (usp. Lisac 2006: 62). Dvousnjeni sonant može biti posljedica realizacije u ovome govoru, o čemu više u sljedećemu poglavlju.

³¹ Lisac (2006: 70) piše kako je „takva realizacija bila najčešća i u praslavenskom i u starijem srednjejuznoslavenskom.“

/n/ : [im. *n'ōga* (noga), *k'uhena* (kuhinja), *b'ōvan* (bolestan), *d'ēnen* (stavim)];

- Sonant *n* očekivano se, kao i u standardu, ostvaruje kao alofon *ŋ* kada se nađe ispred opstruenata *k* i *g* [im. *b'āŋka* (banka), (L) (germ) *g'āŋke* (malome hodniku)].

/l, ŋ/: [im. *kra'lica* (kraljica), *b'uļe* (bolje), *k'ōŋe* (konji), (germ) *'aŋgemaht* (juha)];

- Sonanti *l* i *ŋ* nerijetko bivaju potvrđeni u ovome govoru međutim tomu je uzrok evidentan utjecaj standarda, a češće su potvrde starijega stanja u kojem se ti sonanti ostvaruju depalatalizirano [im. *kl'uč* (ključ), *l'edi* (ljudi); gl. *pl'ōskat* (pljeskati)] ili se u njima dogodila fonologizacija palatalnog elementa s anticipacijom *j* [im. (A) *k'ōjŋe* (konje), *'ōjle* (ulje)].³²

/m/: [im. *m'ājka* (baka), *k'āmen* (kamen); zam. *n'ime* (njima); gl. *namēstet* (namjestiti)].

/r/ : [im. *r'ōka* (ruka); gl. *pr'āvdat* (svađati), *obr'isat* (obrisati); *h'ōr* (tvor)].

Opstruenti

/p, t, k/ : [im. *gr'op* (grob), *vr'ak* (vrag), *m'ēdvet* (medvjed); *k'išta* (kutija)].

/b, d, g/ : [im. *br'ut* (brod), *d'ān* (dan), *g'olup* (golub); gl. *d'ŋnet* (stresti)].

/c, z, s/ : [im. *c'ēstar* (cestar); pr. *zv'aman* (slomljen), *sv'abu* (slabo), *z'oc* (talog kave)].

- Frikativ *s* u prijedlogu *s(a)* realizira se kao *z* [*z n'o* (s njom)], ali i kao *ž* [*ž n'ime* (s njima)] ili *š* [*š č'en*];
- Opstruent *c* ispred zvučnih je šumnika ostvaren kao *ʒ* [*br'ataʒ ga* (bratac ga)].

³² Kod informatora su počesto, a neočekivano, potvrđeni primjeri poput *'ōjle* (ulje) ili *'k'ōjŋe* (konji) u kojima se dogodila anticipacija palatalnoga elementa međutim glas nakon ostaje isti. Do istih je potvrda došla i Malnar (2009).

/č̣, ẓ̌, ṣ̌/ : [im. *š'umar* (šumar), *ž'āba* (žaba), *č'istet* (čistiti), *ž'ulecta* (hladetina)];

- Palatalna afrikata *č̣* ostvaruje se kao vrijednost između glasova *č* i *ć* [pr. *vr'uč̣* (vruć); im. *r'ēč̣* (riječ)].

/ǰ̣/ : [im. (tal) *ǰ'āvo* (đavao), (tur) *ǰ'uvec̣* (đuvec̣), (tur) *ǰ'ubar* (gnoj), (tur) *k'ānǰ̣a* (kandža)];

- Kao i kod *č̣*, radi se o vrijednosti između standardnih glasova *đ* i *dž*, a potvrđuje se iznimno rijetko, najvećma u posuđenicama.

/f/ : [im. (slo) *f'ant* (dečko), *mr'af* (mrav), *f'ala* (hvala); gl. *ft'opit* (utopiti), *fkr'ast* (ukrasti)].

/h/ : [im. *hv'āč̣e* (hlače), *h'ōja* (jela), *kr'uh* (kruh), *v'ahak* (lagan)].

6.2.2. Distribucija konsonanata

Svi konsonanti dolaze u inicijalnome, medijalnome i finalnome položaju, osim zvučnih opstruenata koji se u finalnome položaju ne mogu naći (osim iznimno) jer se zamjenjuju svojim bezvučnim parnjacima [im. *vr'āk* (vrag), *gr'āt* (grad), *gr'op* (grob)]. Sonant *v* ispred bezvučnih se opstruenata i na kraju riječi također ponaša kao zvučni opstruent čiji je parnjak *f* [im. *k'ɪf* (krv), *ft'akne* (utakni), *'ofca* (ovca)]. *V* u inicijalnome položaju kadšto ispada [gl. *z'et* (uzeti), *s'ake* (svaki)], a kadšto se umeće ispred *u* [im. *v'usta* (usta)]. Ispada i u suglasničkoj skupini *tvr-* ispred slogotvornoga sonanta [pr. *t'ɪt* (tvrđ)].

Sonant *l* distribuira se posve osobito. U morfemu *-l-* glagolskih pridjeva radnih prelazi u *v* (posredno i u *f* zbog obezvučenja u finalnome položaju) ili naprosto ispada [gl. pr. *pr'ošof* (prošao), *n'ēsto* (nestao), *p̣m'ēsva* (donijela), *str'ēsva* (stresla) *p̣pr'āvea* (pripremila); *pov'ēda* (pričala), *v'idea* (vidjela), *pop'ēva* (pjevala)]. Ispred dugoga stražnjega vokala *a* u korijenu riječi također je prešao u *v* [im. *gv'āva* (glava), pr. *zv'āmano* (slomljeno)], no često se potvrđuje i očuvanje *l* [pr. *pl'āf* (plav)]. Ispred dugih stražnjih vokala *ō* i *ō̄* u korijenu riječi *l* ispada [gl. *'ōvit* (loviti)], *'ōžet* (ložiti); im. *že'ōdac* (želudac)].³³ U pridjeva i imenica u nominativu muškoga roda finalno *l* uglavnom se čuva [*r'ōl* (pećnica); pr. *b'ēl* (bijel)], no potvrđeni su i primjeri ispadanja [im. *s'u* (sol)]. Čuva se i ispred vokala *u*, *i*, *e* te refleksa jata *ē* u korijenu riječi [im. *kol'ēno* (koljeno); *v'ileca* (vilica); *ž'l'ica* (žlica); (germ) *š'l'ic* (zatvarač) im. *pl'uča* (pluća), *gl'upan* (glupan)].

³³ U primjerima *l'oš* (loš), *l'okva* (lokva), *l'opof* (lopov), gdje se nalazi ispred kratkoga *o*, *l* se čuva.

Polazni sonant *r'* u ovome se govoru rastočio na *r + j* [im. *m'ōrje* (more), (G. mn) *din'ārje* (dinare, novce)]. Sonant *m* u gramatemima je prešao u *n* [gl. *m'ōren* (mogu), *gl'ēdan* (gledam); im. (I) *z'ōban* (zubom)], kao i u nekim nepromjenjivim riječima [zam. *t'an* (tamo), *s'an* (simo)] i u brojevima [br. *s'edanajst* (sedamnaest), *'osandeset* (osamdeset), *s'ēdan* (sedam), *'ōsan* (osam)].³⁴ Palatalna afrikata *č* ispred dentala *t* prelazi u *š* [br. *štēre* (četiri)]. Opstruent *h* čuva se u svim pozicijama [im. *h'iša* (kuća), *kr'uh* (kruh), *m'ajhen* (malen)], a u inicijalnome položaju ispred konsonanta ispada [gl. *t'of* (htio)]. Opstruent *k* kadšto prelazi u *h*, a posredno i u *š* [im. *hr'uška* (kruška); pr. *m'ehku* (mekano); zam. *n'ešče* (nitko)].

Što se suglasničkih skupova tiče čuva se *čr* (*čr*) [im. *čr'ēvu* (crijevo)], u skup *mj* i *bj* ponekad se umeće se epentetsko *l*, pri čemu se *j* posljedično gubi [im. *z'emla* (zemlja), ali *d'ēvjak* (divljak)], skup *hv* pojednostavljuje se u *f* [im. *f'ala* (hvala)], primarni skup *tj* daje palatalnu afrikatu [im. *sv'ēča* (svijeća)], sekundarni skup *taj* opstaje u istome obliku [im. *z m'astjo* (s mašču)]; skup *dj* daje *j* [pr. *mv'āje* (mlađi)], a u skupovima *pt* i *pš* ispada inicijalni *p* [im. *t'ica* (ptica), *šen'ica* (pšenica)]. Pojednostavljuju se i skupovi *vs* [pril. *s'eglih* (svejedno)], *vz* [gl. *zd'ignet* (dignuti)], *dn* [br. *j'en* (jedan)] te *gd* [zam. *d'u* (tko)].

Provodi se jednačenje po mjestu tvorbe pa *s* prelazi u *z* [*z r'oko* (s rukom)], a u nekim se primjerima događa i daljnje jednačenje u *ž* [*ž nin* (s njime)].³⁵ Također, *s* prelazi u *š* ispred afrikate *č* [*š č'en* (s čime)]. Jednačenje po zvučnosti provodi se i tamo gdje nije uobičajeno [im. *'ofca* (ovca)], što je osobina svih goranskih kajkavskih govora. U govoru je potvrđeno i neprovođenje sibilizacije [im. (DL) *r'ōke*, (N) *v'uke* (vukovi), ali gl. *rec'ite* (recite)] te nešto rjeđe i neprovođenje palatalizacije [gl. *kr'ikat* (kričati); im. *r'okaca* (ručica)].

³⁴ Ova je promjena osim za kajkavske, karakteristična i za čakavske govore Gorskoga kotara (usp. Malnar 2012: 110.).

³⁵ Malnar (2012: 103) navodi kako je šumnik *z* vjerojatno prešao u *ž* ispred *ń*, a *ń* je naknadnom depalatalizacijom prešao u *n*.

6.2.3. Podrijetlo konsonanata

Svi su konsonanti kontinuantne odgovarajućih konsonanata u polaznome sustavu, a ovdje će se navesti tek posebnosti u podrijetlima koje polaznome sustavu ne odgovaraju. Svi su bezvučni konsonanti u finalnome položaju i ispred zvučnih suglasnika tako nastali od svojih zvučnih parnjaka. Ostale iznimke slijede.

/v/

Osim što je kontinuant polaznoga praslavenskog *w*, odraz je i staroga skupa *və* [gl. *vl'ēč* (vući)] te je rezultat proteze ispred inicijalnoga *u* [im. *v'usta* (usta)]. Pojavljuje se i kao rezultat razvoja polaznoga glasa *l* u položajima ispred stražnjega vokala *a* u koriјenu riječi [im. *gv'āva* (glava)] i u glagolskim pridjevima radnim (gl.pr. *sp'ēkva* (ispekla), *sp'āsev* (spasio)).³⁶

/j/

Glas *j* pojavljuje se i kao rezultat rastakanja *r'* [im. *m'ōrje* (more)], rezultat *d'* (im. *ž'ēja* (žed)) te kao rezultat fonologizacije palatalnoga elementa *s* anticipacijom *j* [im. *p'ājn* (panj)]. Odraz je *i* u skupinama *–iti–* i *–ide–* [gl. *pr'ojt* (proći), *projden* (prođem)] od praslavenskoga *–idti*, a posljedica je i čuvanja skupina *taj* i *daj* [im. *l'istje* (lišće)].

/l/

Glas *l* pojavljuje se i kao rezultat depalatalizacije *l'* [im. *kl'uč* (ključ); gl. *pl'ōskat* (pljeskati)].

/n/

Glas *n* pojavljuje se kao rezultat depalatalizacije *n'* [im. *k'uhena* (kuhinja), *st'ajnet* (stanjiti)]. Pojavljuje se na i mjestu polaznoga *m* u gramatemima [gl. *sp'in* (spavam)] te u nekim nepromjenjivim riječima [zam. *t'an* (tamo)].

/r/

Glas *r* dolazi i na mjestu *ž* u intervokalnom položaju u prezentu glagola *moći* (rotacizam) [gl. *m'ōren* (mogu), *m'ōreš* (možeš)] te u prilogu *možda* (*m'orti*).

³⁶ U glagolskih pridjeva radnih muškoga roda *v* se u finalnome položaju obezvučuje (*v > f*: *prošof*), međutim njegova je artikulacija u ovim primjerima slabija nego u npr. u imenicama poput *mr'āf* ili pridjevima poput *zdr'af*.

/š/

Glas *š* pojavljuje se i kao odraz skupa *čə* [br. *št'ēre* (četiri), *št'ŕte* (četvrti)], a potekao je i od glasa *k* ($k > h > š$) [zam. *n'ešće* (nitko)].

/f/

Glas *f* rezultat je zamjene *v* u finalnome položaju i u položaju ispred bezvučnih suglasnika [pril. *pr'af* (pravo); im. *'ofca* (ovca)]. Rezultat je i skupine *hv-* (im. *f'ala* (hvala)).

/h/

Glas *h* došao je i od *k* [pr. *m'ehak* (mekan); im. *h'arta* (karta), *šp'eh* (špek)].

6.3. Naglasni sustav

Prozodijska obilježja govora Crnoga Luga ista su kao i ona susjednih gorskokotarskih kajkavskih govora, koje su u radu opisivali Lisac (2006) i Malnar (2012). Budući da u govoru ne postoji razlika u intonaciji, fonološki su relevantna dva prozodijska obilježja – mjesto naglasaka i njegova kvantiteta. Crnoluški govor razlikuje dakle dva naglasaka, dugi i kratki, a nenaglašene duljine su izgubljene. Rečeno je već kako samo naglašeni vokali mogu biti dugi, dok kratki mogu biti i naglašeni i nenaglašeni.³⁷

6.3.1. Realizacija naglasaka

Svi naglašeni slogovi mogu se ponekad ostvariti i uzlazno, no takvim je iznimkama uzrok posebna rečenična intonacija. Slogotvorni sonant *r*, ako je naglašen, uvijek je naglašen kratko. Isto je i s poluvokalom *ə* koji se izvan kratkoga naglasaka ne pojavljuje.

³⁷ Lisac (2006: 87) navodi i kako se u delničkom govoru naslućuje gubljenje opreke po kvantiteti iako se razlike zasad još uvijek čuvaju. Isto piše i Malnar (2012: 123) u slučaju čabarskih govora, navodeći primjere o takvome razlikovanju poput *d'ān* (imenica *dan*) nasuprot *d'an* (prezent glagola *dati*). U crnoluškome govoru također se naslućuje gubljenje opreke po kvantiteti, ali se razlike još uvijek čuvaju.

6.3.2. Distribucija naglasaka

Naglašeni su svi vokali te poluvokal *ə* i slogotvorni sonant *r*, a naglasak se pojavljuje u jednosložnim riječima i u nezadnjim slogovima višesložnih riječi. Naglasak na posljednjemu slogu višesložnih riječi potvrđen je iznimno.³⁸ Mjesta naglasaka stoga uglavnom odgovaraju primarno naglašenim slogovima, osim nenaglašene ultime. Kratki se naglasak s ultime prebacio na polazno kratki slog ispred [im. *m'etla* (metla)] ili na polazno dugi [im. *r'ōbac* (rubac)].

Kratki se naglasak (') pojavljuje u jednosložnim riječima [im. *k'ɣv* (krv), *k'ust* (kost), *k'us* (trupac), *p'əs* (pas); gl. *l'eč̣* (leći), *d'et* (staviti), *p'ast* (pasti); pr. *l'ut* (lud); zam. *s'ən* (simo)], u nezadnjim slogovima u višesložnim riječima [im. *b'edak* (bedak), *v'indijakna* (jakna); pr. *t'əsnu* (tjesno), *m'əjhen* (malen); gl.pr. *dož'ivea* (doživjela); gl. *br'inet* (brinuti), *s'ədēt* (sjediti), *p'ajlet* (paliti)].

Dugi se naglasak (̄), isto tako, pojavljuje u jednosložnim riječima [im. *gv'āt* (glad), *m'ēr* (mir), *r'ōl* (pećnica), *k'āp* (kap), *m'ōš* (muž); pr. *l'ēp* (lijep), *b'ēl* (bijel)] i nezadnjemu slogu višesložnih riječi [im. *ž'ēna* (žena), *m'ēra* (mjera), *v'ōra* (sat, ura); gl. *rezv'āgat* (iskrcavati), *prev'ōščet* (priuštiti), *presvag'ēvat* (preslagati), *spopik'ēvat* (spoticati); pr. *ž'āostan* (žalostan), *nar'ēdan* (sposoban)].

6.3.3. Podrijetlo naglasaka

U goranskim kajkavskim govorima, pa tako i u ovome, specifičnost je pomicanje dugoga i kratkoga silaznoga naglasaka na posljednji slog te posredno vraćanje na prethodni (tzv. sekundarna retrakcija: **kōkoš* > *kokôš* > *k'okuš*), čega su posljedice različita kvaliteta nenaglašenoga sloga te različita kvantiteta i kvaliteta polaznoga sloga (usp. Malnar 2012: 122). U nezadnjim su slogovima neki vokali podložni i daljnjem duljenju (*kr'āva*) (usp. *ibid.*). Podrijetlo naglasaka koje danas nalazimo u govoru slijedi:

³⁸ Potvrde naglašene ultime nalazimo u nekim riječima, ispitanih ciljano, prema situaciji u Delnicama i na području Čabra (Malnar: 2011: 120 i Lisac 2006: 88): (G. mn) *gerb'ēš* (dugih gaća), *les'ic* (lisica), (N. jd) *konc'ert* (koncert), *stud'ent* (student), *bogat'aš* (bogataš), *harmonik'aš* (harmonikaš).

,

Kratki naglasak nalazi se na mjestu primarno dugoga ili primarno kratkoga silaznoga naglasaka u jedinome slogu (im. *gl'uh* (gluh), *k'ust* (kost)) te na mjestima primarno dugoga i primarno kratkoga silaznoga naglasaka nakon njihove sekundarne retrakcije [(im. *m'esu* (meso), *n'ebu* (nebo), *d'eset* (deset))]. Može biti rezultatom praslavenskoga akuta gdje se dogodilo kraćenje vokala [im. *r'iba* (riba)], rezultatom metatonijskoga dugoga uzlaznog naglasaka [gl. *p'išeš* (pišeš)], a iznimno i rezultatom metatonijskoga dugog silaznog akcenta u nezadnjem slogu [z *m'ano* (sa mnom)].

—

Dugi naglasak pojavljuje se na mjestu primarno dugoga silaznoga naglasaka u jedinome slogu [pr. *bl'ēt* (blijed); im. *gv'ās* (glas)]. Odras je također praslavenskoga akuta u nezadnjemu slogu [im. *kr'āva* (krava)], metatonijskoga dugog silaznog naglasaka u nezadnjem slogu [gl. *nar'ēzat* (narezati)], metatonijskoga dugog uzlaznog naglasaka [im. *klētva* (kletva)] te metatonijskoga kratkog uzlaznog naglasaka [im. *g'ōra* (šuma)].

7. Crnoluški i susjedni govori

Crnoluški govor fonološkim obilježjima očekivano znatno nalikuje nekim već navedenim, u dijalektološkim istraživanjima opisanim govorima goranske kajkavštine. I ranije je bilo riječi o radu Božidara Finke koji je goranske kajkavske govore klasificirao u sedam dijalekatskih tipova. Budući da se delnički, gerovsko-čabarski i prezidanski dijalekatski tipovi prostiru na susjednome geografskom terenu, crnoluški govor ovdje će se ilustracije radi usporediti s tim trima tipovima, ne bi li se utvrdile njegove sličnosti i razlike u odnosu na te govore te ne bi li se crnoluški govor pokušao smjestiti u odgovarajući dijalekatski tip.³⁹

Konsonantizmi navedenih govora, kao i njihova prozodijska obilježja, malo se razlikuju. Prozodijski sustav u svim je navedenim govorima, kao i u goranskim kajkavskim govorima uopće, isti. Izgubljena je opreka po kvaliteti, ali se kvantitativna opreka još uvijek čuva, pa u

³⁹ Fonološke karakteristike govora Delnica preuzete su iz Lišćeva rada (2006), dok su karakteristike čabarskih govora (govor Čabra i Prezida) preuzete iz Malnarina rada (2012). Kao predstavnik čabarsko-gerovskoga dijalekatskoga tipa iskoristit će se govor Čabra. Budući da Malnar na području Čabra razlikuje dva govorna sustava, ovdje će se promatrati onaj koji je, prema autorici (usp. 2012: 70), češće potvrđen. Također, u tabličnim se prikazima način transkripcije citiranih autora zbog preglednosti prilagodio načinu transkripcije u ovome radu.

govoru razlikujemo duge i kratke naglaske. U konsonantskim sustavima također nema značajnijih razlika, svi uspoređivani sustavi sadrže sonante i opstruente odgovarajuće polaznome sustavu kajkavskoga narječja uopće. Najveće razlike nalazimo na razini vokalizama. Rečeno je već kako se u vokalizmima goranskih kajkavskih govora pojavljuje povećan broj jedinica, što je rezultat razdvajanja većine vokala ishodišnog sustava prema kvantiteti te su kratki vokali dali različite reflekske od dugih (Malnar 2013: 121). Tako je, zbog rasterećenja sustava, u dugim vokalizmima vrlo česta diftongizacija vokala, ali i njihovo otvaranje te zatvaranje. Primjere za to možemo pronaći i u navedenim govorima.

Tablica 2: Odrizi polazno dugih vokala u u jedinome slogu.

Glas	Jedini slog			
	DELNICE	CRNI LUG	ČABAR	PREZID
<i>i/y</i>	<i>i (s'in)</i>	<i>i (s'in)</i>	<i>i (s'in)</i>	<i>i (s'in)</i>
<i>ě</i>	<i>eĭ (cv'eĭt)</i>	<i>ē (cvēṭ)</i>	<i>eĭ (cv'eĭt)</i>	<i>eĭ (cv'eĭt)</i>
<i>e</i>	<i>ĭe (šĭ'est)</i>	<i>ē (š'ēst)</i>	<i>ī (š'īst)</i>	<i>ē (š'ēst)</i>
<i>ẹ</i>	<i>ĭe (grĭ'en)</i>	<i>ē (gr'ēn)</i>	<i>ī (gr'īn)</i>	<i>ē (gr'ēn)</i>
<i>a</i>	<i>ā (j'āk)</i>	<i>ā (j'āk)</i>	<i>ā (j'āk)</i>	<i>ā (j'āk)</i>
<i>o</i>	<i>uo (mu'oš)</i>	<i>ō (m'ōš)</i>	<i>ū (m'ūš)</i>	<i>ō (m'ōš)</i>
<i>o</i>	<i>u (k'ust)</i>	<i>u (k'ust)</i>	<i>u (k'ust)</i>	<i>u (k'ust)</i>
<i>u</i>	<i>ü (gl'üh)⁴⁰</i>	<i>u (gl'uh)</i>	<i>u (gl'uh)</i>	<i>u (gl'uh)</i>
<i>ə</i>	<i>ā (d'ān)</i>	<i>ā (d'ān)</i>	<i>ā (d'ān)</i>	<i>ā (d'ān)</i>
<i>ɪ</i>	<i>ou (v'ouk)</i>	<i>u (v'uk)</i>	<i>ou (v'ouk)</i>	<i>ou (v'ouk)</i>

Polazno dugi jat u svim je okolnim govorima (delničkom, čabarskom i prezidanskom) u jedinome slogu dao diftong *eĭ*, dok u crnoluškom govoru ne pronalazimo diftong, već dugi, ali zatvoreni, vokal *e* (*ē*).⁴¹ Razlika se očituje i u odrazima polazno dugoga vokala *e* i dugoga prednjega nazala *ẹ* u jedinome slogu. U delničkom se govoru na ovim pozicijama pojavljuje

⁴⁰ Lisac (2006) navodi kako je svako *u* ili njegov rezultat skraćeno, a kako su refleksi *i*, *y*, *u* te *ü*.

⁴¹ Diftong *eĭ* sporadično se pojavljuje u realizaciji, ali nedovoljno često da bi ga se uvrstilo u inventar. Do istih je potvrda došla i Malnar (2009: 20).

diftong *je*, dok u crnoluškome i u čabarskim govorima nema potvrde diftonga. U Delnicama se diftong pojavljuje i na mjestu polaznoga *o* u jedinome slogu, dok u crnoluškome i čabarskim govorima nalazimo monoftonge. Samoglasno *l* dalo je u svim susjednim govorima isti refleks – diftong *ou*, dok je u crnoluškome pak zabilježen kratki *u*. Polazno dugi vokal *i* u svim je govorima dao kratki refleks – *i*, a polazno dugi vokal *u* dao je kratki vokal *u*.

Tablica 3: Odrazi polazno kratkih vokala u jedinome slogu.

Glas	Jedini slog			
	DELNICE	CRNI LUG	ČABAR	PREZID
<i>i/y</i>	<i>e (m'eš)</i>	<i>i (m'iš)</i>	<i>e (m'eš)</i>	<i>e (m'eš)</i>
<i>ě</i>	<i>e (s'est)</i>	<i>e (s'est)</i>	<i>e (s'est)</i>	<i>e (s'est)</i>
<i>e</i>	<i>e (pl'est)</i>	<i>e (pl'est)</i>	<i>e (pl'est)</i>	<i>e (pl'est)</i>
<i>ē</i>	<i>e (z'et)</i>	<i>e (z'et)</i>	<i>e (z'et)</i>	<i>e (z'et)</i>
<i>a</i>	<i>a (p'ast)</i>	<i>a (p'ast)</i>	<i>a (p'ast)</i>	<i>a (p'ast)</i>
<i>o</i>	<i>o (g'ost)</i>	<i>o (g'ost)</i>	<i>a (g'ast)</i>	<i>a (g'ast)</i>
<i>o</i>	<i>u (k'ujn)</i>	<i>o (k'ojn)</i>	<i>a (k'ajn)</i>	<i>a (k'ajn)</i>
<i>u</i>	<i>e (kr'eh)</i>	<i>u (kr'uh)</i>	<i>e (kr'eh)</i>	<i>e (kr'eh)</i>
<i>ə</i>	<i>ə (p'əs)</i>	<i>ə (p'əs)</i>	<i>e/ə (p'es/p'əs)</i>	<i>o/ə (p'os/p'əs)</i>
<i>l</i>	<i>u (k'uk)</i>	<i>u (k'uk)</i>	<i>ou (k'ouk)</i>	<i>ou (k'ouk)</i>

Odrazi polazno kratkih *ě*, *a*, i *ə* u jedinome slogu isti su u svim promatranim govorima (uz iznimku dvostruke realizacije poluglasa u čabarskim govorima). Odrazi polazno kratkih *e* i *ē* u jednaki su u čabarskim govorima i u delničkom (e), dok se u crnoluškome pojavljuje druga vrijednost (e). Odrazi ostalih polazno kratkih vokala razlikuju se od govora do govora, pri čemu se načelno minimalno razlikuju govori Čabra i Prezida. Diftonzi se uglavnom ne pojavljuju u kratkome vokalizmu susjednih govora, iznimku predstavlja jedino odraz kratkoga samoglasnog *l* u čabarskim govorima (*ou*).

Tablica 4: Odrazi polazno dugih vokala u primarno naglašenome nezadnjem slogu.⁴²

Glas	Primarno naglašeni nezadnji slog			
	DELNICE	CRNI LUG	ČABAR	PREZID
ě	<i>eĭ (c'eĭsta)</i>	<i>ē (c'ēsta)</i>	<i>eĭ (c'eĭsta)</i>	<i>eĭ (c'eĭsta)</i>
ę	<i>ĭe (gl'ĭedan)</i>	<i>ē (gl'ēdan)</i>	<i>ī (gl'īdan)</i>	<i>ē (gl'ēdan)</i>
e	<i>ĭe (več'ĭera)</i>	<i>ē (več'ēra)</i>	<i>ī (več'īrja)</i>	<i>ē (več'ērja)</i>
o	<i>uo (bu'oban)</i>	<i>ō (b'ōban)</i>	<i>ū (b'ūbon)</i>	<i>ō (b'ōbon)</i>
o	<i>uo (mu'orje)</i>	<i>ō (m'ōrje)</i>	<i>ū (m'ūrje)</i>	<i>ō (m'ōrje)</i>
a	<i>ā (vr'āta)</i>	<i>ā (vr'āta)</i>	<i>ā (vr'āta)</i>	<i>ā (vr'āta)</i>
ə	<i>ā (m'āša)</i>	<i>ā (m'āša)</i>	<i>ā (m'āša)</i>	<i>ā (m'āša)</i>

Tablica 5: Odrazi polazno dugih vokala u sekundarno naglašenome nezadnjem slogu.

Glas	Sekundarno naglašeni nezadnji slog			
	DELNICE	CRNI LUG	ČABAR	PREZID
ě	<i>eĭ (c'eĭpet)</i>	<i>ē (c'ēpet)</i>	<i>eĭ (c'eĭpet)</i>	<i>eĭ (c'eĭpet)</i>
ę	<i>ē (nar'ēdēt)</i>	<i>ē (nar'ēdet)</i>	<i>ĭe (nar'ĭedet)</i>	<i>ĭe (nar'ĭedet)</i>
e	<i>ē (ž'ēna)</i>	<i>ē (ž'ēna)</i>	<i>ĭe (ž'ĭena)</i>	<i>ĭe (ž'ĭena)</i>
o	<i>ou (r'ouka)</i>	<i>ō (r'ōka)</i>	<i>uo (r'ūoka)</i>	<i>ua (r'ūaka)</i>
o	<i>ou (k'ouza)</i>	<i>ō (k'ōza)</i>	<i>uo (k'ūoza)</i>	<i>ua (k'ūaza)</i>
a	<i>a (prev'arat)</i>	<i>a (prev'arat)</i>	<i>a (prēv'arīt)</i>	<i>a (prēv'arīt)</i>
ə	<i>ə (d'ənəs)</i>	<i>ə (d'ənas)</i>	<i>e (d'enes)</i>	<i>ə/o (d'ənəs/d'onos)</i>

U nezadnjem se slogu, a pogotovo u sekundarno naglašenome, vrlo jasno očituje možda i najzanimljivija razlika između crnoluškoga vokalizma i vokalizama ostalih govora – diftongizacija. U svim susjednim govorima naime nalazimo diftonge, dok ih u crnoluškome nema. Ipak, u nezadnjem se slogu očituju i neke podudarnosti. Promotre li se odrazi polazno

⁴² Tablični prikazi odraza polazno dugih vokala u nezadnjem slogu ne uključuju polazne vokale *u*, *y* i *ĭ* jer im je razvoj jednak onima u jedinome slogu.

dugih vokala *e*, *ē*, *o* i *ō* u s obzirom na mjesto naglaska, primjetit će se kako su u crnoluškome govoru primarno naglašeni dugi vokali u nezadnjem slogu dali iste odraze kao u prezidskome govoru (*e*, *ē* > *ē̄*; *o*, *ō* > *ō̄*) dok su odrazi sekundarno naglašanih dugih vokala u nezadnjem slogu bliži delničkome govoru (*e*, *ē* > *ē̄*; *o*, *ō* > *o*, *ou*). Odrazi polazno dugoga vokala *a* i poluglasa u jakome položaju isti su u svim promatranim govorima uz iznimku sekundarno naglašenoga poluglasa koji se u delničkome i crnoluškome nije zamijenio drugim vokalom, u čakarskome je prešao u *e*, a u prezidskome u *o* (ili se nije zamijenio drugim vokalom).

Crnoluški govor razvidno dijeli neka obilježja s dvama dijalekatskim tipovima goranske kajkavštine, prezidskim i delničkim, no jednako se tako od oba i značajno razlikuje, stoga ga je vrlo teško smjestiti i u koji predloženi dijalekatski tip. Sām izostanak diftongizacije u razvoju vokala (pogotovo u nezadnjem slogu), evidentno atipičan za kajkavske govore na ovome području, smješta ga izvan predloženih kategorija. Uzroke ovakvoga specifičnog vokalskog razvoja treba tražiti u kontaktu crnoluškoga s još jednim susjednim idiomom, a to je onaj čakavski goranski govor Mrzle Vodice. Čakavsko-kajkavski govorni kontakt na ovome području već je uočila Barac-Grum (1993) koja piše kako se u mrzlovodičkome vokalizmu, bez obzira na vokalski inventar tipičan za primorsku čakavštinu, u realizaciji često pojavljuju i zatvorenije varijante dugih vokala (*ē̄* ili *ō̄*) inače tipične za kajkavske govore (usp. *ibid.* 34–35). Kako je Mrzla Vodica prilično izoliran čakavski kraj, Barac-Grum navodi kako se mogu očekivati i daljnje promjene u dugome vokalizmu sukladne goranskoj kajkavštini, odnosno kako je otvoren put ka diftongizaciji.⁴³ Elementi kajkavštine (u ovome slučaju crnoluške) u mrzlovodičkome čakavskome govoru potvrđuju kako kontakt različitih idioma zasigurno uvelike utječe i na njihov razvoj. Može se stoga pretpostaviti kako se vokalski sustav crnoluškoga govora nije u potpunosti razvio u očekivanome *goranskome* smjeru upravo zbog utjecaja susjednoga čakavskoga sustava u prošlosti. Konkretnije, diftongizacija dugih vokala specifična za sve crnoluškome susjedne kajkavske govore, u crnoluškome se, zbog prisutnosti i utjecaja primorskoga tipa čakavskoga vokalizma koji diftongizaciju u ovome smislu ne sadrži, nije nikada uspjela potpuno provesti.

⁴³ Pretpostavlja se kako Barac-Grum u istraživanju nije provjerila situaciju u susjednome kajkavskom Crnom Lugu, gdje diftonga također nema.

		\bar{i}	\bar{u}
\bar{e}	\bar{o}		
	\bar{o}	\bar{e}	\bar{o}
\bar{e}			
\bar{a}		a	

Toj pretpostavci u prilog idu i elementi čakavštine koje pronalazimo u crnoluškome govoru, poput izvedenice upitno-odnosne zamjenice *ča* > *n'ęč*^l (ništa), *'ac*^l (u funkciji veznika *jer*); niječnoga oblika pomoćnoga glagola *htjeti* u obliku *n'ęte* za 3. l. mn.; čakavske nepreventivne pune vokalizacije poluglasa u slabu položaju *v'a* (u), *v'avek* (uvijek); redukcije fonema *v* u suglasničkoj skupini *-tvr* [pr. *t'jt* (tvrđ)] i sl.⁴⁵

8. Govor mladih u Crnom Lugu

Poznato je danas kako se svaki jezik na svim razinama neprestano mijenja – od fonologije do leksika – pa je posve legitimno očekivati kako su se mnoge promjene dogodile i u nekad (načelno) izoliranim mjesnim govorima u kojima je utjecaj ostalih idioma bio u najmanju ruku minimalan. Kapović (2010: 20) u tome kontekstu navodi sljedeće: „(...) ljudi starije generacije govore, uz neke razlike (poglavito što se tiče leksika), više-manje onako kako su govorili i prije više desetljeća dok su bili mladi, a to se, jasno, razlikuje od onoga kako mladi danas govore“. Promjene su u organskome idiomu kod mlađih govornika uvjetovane mnogim drugim idiomima s kojima se mladi, kroz obrazovanje, putovanja, medije i sl., susreću svakodnevno. Te promjene mogu dati odgovore na mnoga pitanja koja se tiču ili smjera daljnjega razvoja pojedinih idioma ili pak mogućnosti njihovih izumiranja. Naime iz nekih razloga, kao što je negativan stav govornika prema vlastitomu govoru (organskome idiomu) uvjetovan izdizanjem standardnoga kao idioma kojemu u govoru i pismu treba beziznimno težiti, mjesni govori danas nestaju zajedno sa svojim posljednjim govornicima. Mladi pak, okrećući se standardu, koriste posve nove oblike govora koji su najčešće spoj standardnoga i njima organskoga idioma. S obzirom na to, u radu će se analizirati govor mlađe generacije u Crnom Lugu, rođene osamdesetih godina prošloga stoljeća, koja i dalje koristi crnoluški govor, no gotovo isključivo u komunikaciji sa starijima, dok u svakodnevnome govoru

⁴⁴ Barac-Grum (1993: 34).

⁴⁵ Elemente čakavštine u crnoluškome govoru uočila je Malnar (2009: 113 – 114).

8.1. Vokalizam

Silabem je i x .

43

8.2. *Konsonantizam*

Konsonantizam je kod mlađih govornika u potpunosti jednak onome starijih govornika. Realizacija, distribucija te porijeklo sonanata i opstruenata, jednaki su stoga onima ranije opisanima. Valja ipak spomenuti kako se u mlađih govornika nešto češće primjećuju u ovome govoru inače rubni glasovi *l*, *ń* i *ǰ*, što se svakako može objasniti utjecajem standardnoga jezika. Inventar konsonanata u mlađih je govornika crnoluškoga sljedeći:

Sonanti:

			<i>m</i>
<i>v</i>			
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
<i>j</i>	<i>ǎ</i>		<i>ń</i>

Opstruenti:

<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>
<i>t</i>	<i>d</i>	
<i>c</i>		<i>s</i> <i>z</i>
<i>č</i>	<i>ǰ</i>	<i>š</i> <i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>h</i>

8.3. *Naglasni sustav*

U naglasnome sustavu ne primjećuju se nikakve razlike u odnosu na sustav starijih govornika. I u govoru mladih nalazimo isključivo kratke (ˈ) i duge naglaske (ˉ) s dominantnom silaznom intonacijom posve jednake realizacije, distribucije i porijekla.

8.4. *Sinteza*

Crnoluški govor kod mladih je govornika na razini fonologije gotovo posve jednak govoru starijih govornika iz čega se može zaključiti da ovaj govor i u mlađoj generaciji čuva svoju starinu i sustavna pravila. No kako se mladi crnoluškim govorom služe isključivo u razgovoru sa starijima, zapravo prilično rijetko, u govoru se događaju vrlo česte zamjene crnoluških oblika onim standardnima, a česta je i zamjena cijelih rečenica. Crnoluški u mladih tako zapravo predstavlja posve drugi kōd, koji se koristi isuviše rijetko da bi opstao. Ipak, u danas uobičajenome govoru mladih, tzv. pseudostandardnome, koji bi u budućnosti svakako trebalo detaljnije istražiti, nalazimo elemente crnoluškoga. Mladi tako u sustavu možda uopće nemaju zatvorene i otvorene vokale, tipične za crnoluški i ostale kajkavske govore, ali očekivano jako dobro čuvaju polazni akcenatski sustav koji ne razlikuje opreku po kvaliteti. Također, u

govoru ne razlikuju *č* i *ć* ili *dž* i *đ*, već koriste za ovaj govor tipične srednje vrijednosti. Na drugim jezičnim razinama, poput morfologije ili leksika, situacija nije drugačija – stare crnoluške riječi, i stari oblici riječi, također bivaju zamijenjeni onima iz standarda.

9. *Zaključak*

Transkripcijom i analizom snimljenoga spontanog govora izvornih govornika mjesnoga idioma u Crnom Lugu uspostavila su se tri fonološka sustava – vokalizam, konsonantizam i naglasni sustav. Navedeni su sustavi pokazali kako se crnoluški idiom uklapa u unaprijed pretpostavljenu kategoriju zapadnoga podtipa goranske kajkavštine. Kao i susjedni mu govori Delnica, Tršća, Čabra i Prezida, govor Crnoga Luga predstavlja sasvim osobit tip kajkavštine, koji se svojim razvojem i obilježjima prilično razlikuje od ostalih govora, poddijalekata i dijalekata kajkavskoga narječja. U ovome govoru tako ne dolazi do jednačenja praslavenskoga jata i poluglasa, a ne jednače se ni stražnji nazal i samoglasno *l*. Uzroci ovih i ostalih razlika, prema rezultatima dosadašnjih istraživanjima goranske kajkavštine, leže u rasprostranjenosti govora ostalih naših narječja na području Gorskoga kotara te u kontaktu ovih govora sa slovenskim govorima kroz povijest.

Analiza naglasnoga sustava potvrdila je očekivanja kako će u govoru, kao i u susjednim kajkavskim goranskim govorima, relevantni biti mjesto naglasaka i njegova kvantiteta, pa se u crnoluškome razlikuju samo dugi i kratki naglasci. Prema podjeli naglasnih sustava koju je predložio Lončarić (1996), crnoluški naglasni sustav pripada skupini naglasnih sustava B-tipa. Veliku ulogu u razvoju ovoga naglasnog sustava imala je sekundarna retrakcija starih naglasaka, koja je posredno uvjetovala i promjenu kvalitete vokala te njihovu distribuciju. Većih razlika između crnoluškoga i većine ostalih zapadnogoranskih kajkavskih govora na razini prozodije nema.

Konsonantizam ovoga govora s ostalim zapadnogoranskim kajkavskim govorima uglavnom dijeli polazni konsonatski sustav i obilježja. Potvrđena je tek jedna iznimka, prisutnost labiodentalnoga sonanta *v* umjesto očekivanoga bilabijala *u*, no bilabijal se i u ovome govoru sporadično pojavljuje u realizaciji. Kao iznimka u ovome govoru u odnosu na ostale govore ovoga tipa može se navesti još i posve osobita, relativno nepredvidljiva distribucija sonanta *l*, koja se može objasniti utjecajem standardnoga jezika.

Vokalizam crnoluškoga govora potvrđuje pak već u dosadašnjim istraživanjima uočenu veliku raznolikost vokalskih sustava na području Gorskoga kotara. Usporedba vokalizma crnoluškoga govora s vokalizmima susjednih mjesnih govora Delnica, Čabra i Prezida,

pokazala je kako je crnoluški jedini vokalski sustav na ovome području koji u inventaru ne sadrži diftonge, već isključivo monoftonge (srednjih, otvorenih i zatvorenih vrijednosti). Kako je jedan od ciljeva ovoga istraživanja bio smjestiti crnoluški govor u jedan od predloženih dijalekatskih tipova koje je uspostavio Finka (1981), nakon kratke kontrastivne analize govora na ovome području zaključilo se kako se crnoluški teško sa sigurnošću može smjestiti i u koji od predloženih tipova jer se razvoj pojedinih vokala podudara s razvojem vokala u delničkome dijalekatskom tipu s jedne, i s prezidskim dijalekatskim tipom s druge strane. Nadasve zanimljiv izostanak diftongizacije u crnoluškome govoru pokušao se pak objasniti kontaktom crnoluškoga i susjednoga čakavskoga govora Mrzle Vodice kroz povijest te se pretpostavlja kako je supostojanje dvaju bitno različitih govornih sustava na vrlo malenome geografskom terenu svakako odredilo i njihov razvoj, čemu u prilog idu potvrđeni elementi mrzlovodičkoga (čakavskoga) u crnoluškome, i obrnuto.

Analizom govora mlađih govornika crnoluškoga (rođenih osamdesetih godina) nastojao se na kraju odrediti i smjer daljnjega razvoja (ili promjene) ovoga govora. U govoru mladih tražila su se fonološka odstupanja od starijega stanja. Pokazalo se kako su razlike minimalne i kako su većinom vezane uz realizaciju postojećih glasova, što navodi na zaključak kako je ovaj govor sačuvao svoju starinu uz pripadajuća obilježja i pravila. Budući da mladi koriste crnoluški kao sekundarni kōd, a primarno se koriste „pseudostandardom“ (standardnim jezikom s elementima organskoga idioma), nepromijenjeno stanje u crnoluškom govoru može ukazivati na zanemarivanje crnoluškoga i moguću potpunu zamjenu drugim idiomom kod budućih generacija.

10. Ogledni tekstovi iz korpusa

Tito

Da b'ō T'ito pr'ešo z'əz B'urmę, j'es san b'ea d'ivojčeca ne zn'an k'uliko san, ne p'ānten k'oje r'āzred san hod'ia. A p'ər nas n'i beo 'anda još str'uję pa so kop'āle za... j'āmo za st'upe, a pr'eko n'oči je b'e m'ŗva sn'ēk p'of. A k'oku smo b'ęle mi: „J'o s'ā jes gr'ēn v R'ēko, i k'āj b'on s'ā jes v R'ēke i T'iteta bon v'idea i sę“, i c'ęlo n'uč v'alda n'isan d'ā m'era m'əme da sp'i. 'Ona je sm'ēran r'ēkva: „Vr'āg ze t'ēbę i T'iteta i s'ę“. I 'anda s'ən, ter n'isan šv'a va, va gum'ēnih č'izmah sən šv'a. I pos'ōdea san se b'ea kap'ot od j'ęnę te sos'ēde, 'ona je jem'ēa v'eč r'ōbę, j'es, n'as je b'ęo š'ēst, mi n'ismo b'ęle t'ako bog'āte. I 'anda v'utra san se st'ā i 'ajde gr'emo g'remo i j'ę šva j'ęna m'aja isto pajdaš'ica, K'atica. I gr'emo j'es i m'əma, m'əma me je šv'a p'ęlat do, b'ea je st'āra šk'ōla va s'ęlę zd'ova, k'ę je s'ada Šk'olska 'ulica te je b'ea šk'ōla, n'aša 'osnovna šk'ōla je b'ea. A t'ā šofer, on je v'eč d'āvno vm'ŗ, 'on je k'umaj 'auto zapajl'ēvo, još mu n'i, t'u se ję m'orao i gr'et i p'ajlęle so 'ispot 'auta da je zap'ajleo 'auto zn'aš tu je... m'a. A j'ēst k'oku je tu p'ajleo 'auto, a jes r'ēčen: „J'o pr'ōšo me bo 'auto!“ Pa jes p'ā va tu j'āmo ot... k'ę so st'upe. M'əma v'eči: „Vr'āg ze t'ēbe i T'iteta!“ J'es s'ā od bv'āta, a gr'emo, za p'u v'ōrę gr'emo v R'ēko. Pr'idemo do t'ę, do n'āše, v'una V'ilka je b'ea tu, v'učę m'uj i v'una so b'ęle. V'ilka r'ęče: „Ke n'i p'ā va j'āmo!“ S'a od bv'āta, 'anda so me br'isale i t'u. S'a kap'ot san b'ea om'āza. A 'ova r'ęčę, V'ilka se je zv'ā, v'una je b'ęa m'ēne: „Oj, Am'ālia“ (a m'əma se ję zv'ā Am'ālia) „oj, Am'ālia, jes n'isan c'ęlo n'uč sp'ā 'isto“. Pol'udea je. I t'ako, p'ole smo šl'ę v R'ēko, t'ęga T'iteta, na otp'ŗten 'aute, zn'aš. I 'anda 'isto, v R'ēko p'ęjt, tu je k'oda se š'o v M'eriko d'ənas. I t'ako, s'ega je b'eo.

Informatorica: Cvetica Malnar (r. 1943.)

J'a 'udruga R'unolist, t'u je 'udruga za prom'icañe 'običaja, trad'icije i kult'ure. K'e je fañ mv'adih? Pa j'e, d'ōste je mv'adih, i st'ārjeh l'edi, d'ōste je čl'ānof, s'ōmo j'eno, m'orda, t'ako j'eno d'eset, dv'ajset je 'aktivneh, 'ostalo je, te st'ārje l'edi b'aš n'iso t'ako 'aktivne, 'ale... J'eno st'u l'edi je, se sk'ep. K'aj ta 'udruga d'ēja? A s'ada se spr'āvlamo na ta karnev'al, pa b'odo ti p'esnike, pa po l'ēte p'ōle je Petr'u, Petr'o, ne... Petr'ōvo, ač je sv'eti P'etar i P'avao c'rkva, c'ērkofo p'g n'as. P'ōle je va 'ūsmeñ m'isce č'mo'ōška n'uč, p'a je za... turn'ir va m'arijaše, i t'ako jem'ēle smo i d'ōček n'ōvega l'ēta, s'ada t'ēga v'eč n'i. 'Ač ni b'aš l'edi. A k'aj d'ējašte za Petr'ūvo? A za Petr'ūvo, f'ante igr'ajo n'ogomet i n'ēč. 'Izložba kol'āčof... Kol'āčof i kop'ic, t'u so te 'ona, od v'uni kop'ica pl'etena. D'u ih d'ēja? A te st'ārje ž'ēnske k'oje še zn'ajo pl'est. Ti ne d'ējaš kop'ica? Ne, j'es ne zn'an n'ēč spl'est. S'ōmo t'ako na r'āvnu na dv'ē šp'ice. A č'mo'ōška n'uč, k'aje tu? A č'mo'ōška n'uč te je k'o obilež'avanje d'āna m'ista, c'ele d'an se n'ekaj dog'āža. Na bec'iklah se v'ōzijo, d'g'č'ijo, igr'ajo k'ošarko, t'enis i nav'ečer je sp'ē z'ābava. A ta t'urnir, k'aj se pr'āvea? T'a n'ogometne? Ne, v m'arijaše, t'u? A m'arijaš, a t'u je v des'ēten m'ēsce, t'u te v d'ōme p'ōle se ok'upijo t'ē k'oji zn'ajo 'igrat. I k'aj, st'olni t'enis i m'arijaš? St'olni t'enis i m'arijaš, j'a. A n'igdar ni j'aku d'ōste l'edi pa s'ē st'ānejo v d'om. M'a ja? Ped'eset. A k'okof je t'a d'om? A d'om je v'eč st'ar, 'alē se je s'ada n'ekaj obn'āvlo, i t'ako. L'epu je, 'udruga je tu n'ekaj obnov'ija. A k'ulako je st'āra ta 'udruga? 'Udruga je me str'āh od dvi i š'ēste, t'ako n'ekako je st'āra. J'a pa 'onda, m'ēnjašte se s'ako? A s'aka št'ēre se m'ēnjamo, v'eč n'as je b'eo, zrač'unajte se s'ami j'est ne zn'an, d'ōsta.

Razgovarali: Tea Turk (r. 1984.), Bruna Pleše (r. 1985.) i Hrvoje Kovač (r. 1989.)

O prijatelju Dolfu

D'olfo f'elepof je b'ev j'aku sm'ēšan. 'Ande zn'āš od R'adojke. A v j'ārke so te b'ēle 'una 'Anželka j'ēna, 'ale s'a ti je ne p'ōznaš, n'aša rodb'ina. I, 'Ifka, 'ova ot D'amira i od B'arbare b'aka. I T'ōnčica 'una od N'enę. P'a so j'aku im'ēle r'ade D'olfeta. I 'anda so ga ček'āle, ak na p'āšo so 'isto hod'ile sk'ēp. 'Anda, a n'egova kr'āva je jem'ēa zv'ōnac un v'elike, l'ampaš, ko ga j'ēma m'ājka. 'Anda 'one so n'ēga ček'ālę, ček'ālę i p'ōle ję š'of. Ję se odv'ēzo, je š'of. K'umaj so ga prček'ālę. 'Ale p'ōle druge p'ot je on r'ēko... a č'ekaj! 'One so zn'aš ček'ālę k'ada b'o zv'ōnac čet, a 'on je kr'āvje z'ev zv'ōnac pa je š'of 'ande na v'rt pa j'aku pozv'oni. A 'ōne se b'izu so kr'āvē odv'ēzalę, a 'on tu pa ni t'o p'ejt... Ij'ō m'eni, t'ako se je zn'o zm'islet s'ēga. 'Ale 'ih je zaj'ebo d'obru!

Informantica: Ivanka Kovač (r. 1945.)

11. Popis karata

Karta 1. Crni Lug na karti Gorskog kotara iz knjige <i>Gorski kotar</i> , 1981.....	5
Karta 2. Zemljopisni položaj Crnoga Luga.....	6
Karta 3. Goranski govorni sustavi prema Barac-Grum (1993).....	18

12. Popis tablica

Tablica 1. Broj stanovnika u Crnom Lugu i okolnim naseljima kroz godine.....	9
Tablica 2: Odrazi polazno dugih vokala u jediome slogu.....	38
Tablica 3: Odrazi polazno kratkih vokala u jedinome slogu.....	39
Tablica 4: Odrazi polazno dugih vokala u primarno naglašenome nezadnjem slogu.....	40
Tablica 5: Odrazi polazno dugih vokala u sekundarno naglašenome nezadnjem slogu.....	40

13. Literatura

BARAC-GRUM, Vida (1993) *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

BARAC-GRUM, Vida, Božidar Finka (1981) Govori i nazivlje. U: *Gorski kotar*. Str. 418 – 431. Delnice: Fond knjige „Gorski kotar“.

BOGNAR, Andrija (1981) Stanovništvo. U: *Gorski kotar*. Str. 378–390. Delnice: Fond knjige „Gorski kotar“.

CRNKOVIĆ, Emil (2009) Goranske manufakture stakla. U: *Crni Lug*. Str. 44–53. Crni Lug: Pop&Pop.

FINKA, Božidar (1974) Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku. U: *Kajkavski zbornik*. Str. 29–43. Zlatar: Dani kajkavske riječi.

Gorski kotar (1981). Fond knjige „Gorski kotar“, Delnice.

KAPOVIĆ, Mate (2010) *Čiji je jezik?* Zagreb: Algoritam.

KRUHEK, Milan (1981) Od doseljenja Hrvata do propasti Zrinskih i Frankopana. U: *Gorski kotar*. Str. 281–309. Delnice: Fond knjige „Gorski kotar“.

LISAC, Josip (1989) Ravnogorska kajkavština i goranski dijalekt. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja* 1–2. Rijeka. Str. 100–111.

LISAC, Josip (2006) *Tragom zavičaja*. Split: Književni krug.

LONČARIĆ, Mijo (1996) *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.

LONČARIĆ, Mijo (2005) *Kajkaviana & Alia: ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*. Ur. Josip Lisac. Zagreb: IHJJ & Čakovec: Zrinski d.d.

MRLE, Tomislav (2008) *Crni Lug*. Crni Lug: Pop&Pop.

MALNAR, Marija (2010) Dijalekti u Gorskom kotaru. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36/1. Zagreb. Str. 47–69.

MALNAR, Marija (2012) Doktorski rad: *Fonološki opis čabarskih govora na frazeološkom korpusu*. Mentorica: dr. sc. Mira Menac-Mihalić. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku.

MALNAR, Marija (2013) Fonologija govora Tršća u Gorskom kotaru, *Jezikoslovlje* 14.1. Zagreb. Str. 101–128.

MALNAR, Marija (2013) Sjeverni dio gorskokotarske kajkavštine nekad i danas. U: *Hrvatski dijalektološki zbornik* 18. Str. 47–59. Zagreb: HAZU.

MALNAR, Marija (2009) Diplomski rad: *Fonologija govora Crnoga Luga*. Mentorica: dr. sc. Sanja Zubčević. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Odsjek za kroatistiku.

MARESIĆ, Jela (2003) Hrvatska dijalekatna leksikografija. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* knj. 29. Str 391–406.

PRONK, Tijmen (2010) Rani razvoj goranskih govora. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36/1. Zagreb. Str. 97–133.

ZEČEVIĆ, Vesna (1993) *Fonološke neutralizacije u kajkavskome vokalizmu*. Zagreb: Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta.

14. Sažetak i ključne riječi

Sažetak

U radu se opisuje fonologija govora Crnoga Luga u Gorskom kotaru koji pripada zapadanome podtipu gorskokotarske kajkavštine. Rad je istraživačkoga tipa, temelji se na korpusu tekstova prikupljenih snimanjem spontanoga govora na području Crnoga Luga u periodu od proljeća 2012. do ljeta 2015. Fonološki opis uključuje analizu vokalizma, konsonantizma i prozodije s obzirom na porijeklo, realizaciju i distribuciju fonema. Opisani govor uspoređuje se potom s govorima susjednih mjesta opisanih u ranijim dijalektološkim istraživanjima. Rad na kraju sadrži i analizu govora mladih kojom se nastoji utvrditi u kojoj se mjeri ovaj govor s vremenom promijenio.

Ključne riječi: Crni Lug, Gorski kotar, kajkavsko narječje, fonologija, govor mladih.

Summary

The paper describes the phonology of the Crni Lug local speech in Gorski Kotar, a western subtype of the Kajkavian dialect of Gorski Kotar. The research conducted in the paper is based on the corpus of texts gathered in the course of recording spontaneous speech in the area of Crni Lug, during the period between the spring of 2012 and the summer of 2015. The phonological description includes the analysis of vocalism, consonantism and prosody in relation to the origin, realization and distribution of the phonemes. The described speech is further compared to the speeches of neighbouring settlements, described in earlier dialectological research. The final part of the paper deals with the analysis of the youth speech, with the aim of determining to what degree it has changed over time.

Keywords: Crni Lug, Gorski kotar, Kajkavian dialect, phonology, youth speech.